

SOVON NIEUWS

24e jaargang
september 2011

3

BMP 2010: In de loop van 2010 gonsde het van de berichten dat veel van onze Afrikatrekkers het goed deden, terwijl veel water- en standvogels er minder goed van afkwamen. Komt dat ook uit de harde indexcijfers naar voren of sloegen we met de plank mis?

Vorkstaartmeeuw: fraaie zeldzaamheid boven ruige zee en dwaalgast in het binnenland

Waddenbroedvogels: de laatste jaren herhalen de berichten zich over de slechte broedprestaties van een aantal kenmerkende broedvogelsoorten in de Waddenzee. Is er sprake van een structureel laag broedsucces, of gaat het om incidenten?

De afgelopen drie winterseizoenen werd het voorkomen van **overwinterende ganzen en zwanen** mede bepaald door tamelijk winterse omstandigheden. In dit artikel een eerste blik op de belangrijkste ontwikkelingen uit 2009/10.

En verder in dit nummer:

- In de klei met Henri Bouwmeester 44 jaar ringsteken voor gevorderden
- Fluitier breekt record
- Duizenden erven geteld op Boerenzwaluwen!
- Dataloggers ontrafelen voedselbewegingen en trekpatronen
- Theo Verstrael: terug naar waar het begon
- Internationaal symposium over afname Huisumus
- Eerste indrukken MUS 2011

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland over SOVONvogeltellingen, over de vereniging en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Loes van den Bremer
& Peter Eekelder.

Overname van artikelen of illustraties
alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op
chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal
per jaar SOVON-Nieuws en korting
op SOVON-uitgaven en het abonnement
op Limosa (plusmaatschap € 27,50).

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen,
zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: **Roelof ten Doesschate**

Secretaris: **Frank Berendse a.i.**

Penningmeester: **Dennis Meeuwissen**

Overige bestuursleden: **Frank Berendse,**

Ricardo van Dijk. E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor SOVON te Natuurplaza,

Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Kijk op www.sovon.nl onder sovon-
vereniging voor uw ledenraadsleden.

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur **Theo Verstrael**

Communicatie **Carolyn Vermanen**

Monitoring en Inventarisaties **Rob Vogel**

Onderzoek en Advies **Rob Vogel a.i.**

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland volgt de ontwikkelingen in aantal en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogelsoorten. Dit gebeurt door middel van signalerend onderzoek (monitoring) en door uitvoering van veld- en bureaustudies die bijdragen aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveren zijn kennisontwikkeling en het door middel van informatievoorziening ondersteunen van natuurbeleid, natuurbeheer en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. SOVON coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers.

De meetnetten voor Broed- en Watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van EL&I en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein
Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:

Beflijster (Ran Schols)

Henri Bouwmeester (Rob Buiters)

Beste vogelaars,

17½ jaargang van SOVON-Nieuws lang richtte Frank Saris op deze plek het woord tot u. Scherp en kritisch, dan weer eens trots of enthousiast informeerde hij u over onderwerpen die hem na aan het hart lagen. Dat waren er veel want Frank had een brede belangstelling én een duidelijke eigen mening. Nu, na 25 jaar, besloot hij een stap terug te doen en het stokje over te dragen. Mij is de eer te beurt gevallen het stokje in ontvangst te nemen. Ik doe dat met veel plezier. Het is een enorme uitdaging om als directeur van SOVON Vogelonderzoek aan de slag te gaan. De warme woorden die Frank over mij schreef in zijn laatste voorwoord en het enthousiaste welkom van de medewerkers voelden als een warm bad waarin ik werd ondergedompeld. Een betere start kon ik mij niet wensen. Op naar de kennismaking met de Ledenraad! Ik ken SOVON als een dynamische, deskundige en professionele organisatie die veel aanzien en waardering heeft in het nationale en internationale werkveld. Het is een goed teken dat de organisatie zich ook in deze moeilijke tijden goed weet te handhaven. Voor de schat aan kennis en informatie die dankzij de duizenden vogelaars is gegenereerd, bestaat nog altijd veel belangstelling bij overheid, terreinbeheerder en bedrijfsleven. Ik zal mij ten volle inzetten om die goede basis van SOVON verder te ontwikkelen en te versterken. Want al lijkt op dit moment de rol van kennis en feiten ondergeschikt aan ongefundeerde meningen en onderbuikgevoelens, ik ben ervan overtuigd dat objectieve en toetsbare kennis op de iets langere termijn ieder pleit in haar voordeel zal beslechten. Het is ongelooflijk belangrijk om de basis van deze kennis, de waarnemingen dus, te blijven koesteren. Dat betekent nieuwe hulpmiddelen voor invoer en verwerking van gegevens. Autoclustering, operationeel sinds dit voorjaar, is een prima stap in de goede richting. De nauwere samenwerking met medewerkers van Waarneming.nl, waarover nu wordt gepraat, vormt hopelijk de opmaat om nog meer mooie online faciliteiten voor waarnemers te gaan ontwikkelen. Een dergelijke bundeling van expertise zal waarschijnlijk de komende jaren vaker te zien zijn bij de natuurorganisaties. Op die manier worden we sterker en daar zullen de vogels en andere natuurwaarden alleen maar van profiteren.

Theo Verstrael

Agenda

Oktober

- (1) tijd om uw broedvogelformulieren in te leveren of om autoclustering eens te proberen
- (15) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

November

- (12) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling
- (26) Landelijke Dag op Radboud Universiteit Nijmegen

December

- (15-1 jan.) PTT-telling
- (17) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

Januari

- (14) Midwintertelling, monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, integrale Waddentelling
- (21-22) tuinvogeltelling (SOVON & Vogelbescherming)

Februari

- (18) monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
- (25) integrale Waddentelling

De Gekraagde Roodstaart is een van de Afrikatrekkers die het goed heeft gedaan in 2010 dankzij een goede overleving in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden. Foto: Patrick Palmes

Broedvogelindexen in 2010: veel Afrika-trekkers positief, maar water- en standvogels negatief

In de loop van 2010 gonsde het van de berichten dat veel van onze Afrika-trekkers het goed deden, terwijl veel water- en standvogels er minder goed van afkwamen. Komt dat nu ook uit de harde index-cijfers naar voren of sloegen we met de voorlopige uitkomsten de plank mis? Waren de vastgestelde indexen in 2010 afwijkend in het BMP vanaf 1984 of niet?

BMP 1984-2010

2010 was het 27e jaar van het Broedvogel Monitoring Project (BMP). Er werden ongeveer 1400 telgebieden geïnventariseerd. Het merendeel hiervan is ook in eerdere jaren onderzocht en ongeveer 250 telgebieden zijn zelfs sinds de beginjaren onder de loep genomen! Dankzij dit grote aantal geïnventariseerde telgebieden en de volhouders kunnen we een goed beeld schetsen van de ontwikkelingen in de broedvogelstand. In deze bijdrage vergelijken we de indexen van 104 algemene en schaarse soorten. De zeldzame soorten komen in een volgend nummer van SOVON-Nieuws aan bod. De landelijke indexcijfers zijn te raadplegen op www.sovon.nl | Monitoring | Broedvogels | Broedvogels in telgebieden (BMP) | (onderaan) Indexen Broedvogels | Broedvogels (excel).

De ontwikkelingen in de broedvogelstand van 2009 op 2010 zijn niet los te zien van de ontwikkelingen op lange termijn. Bij de algemene en schaarse soorten is er in grote lijnen al jarenlang een grove driedeling te herkennen van vogelsoorten die in aantal toenemen, afnemen of min of meer gelijk blijven. Over de gehele periode bezien overtreft het aantal toenemende BMP-soorten het aantal afnemende en is het aantal soorten met een stabiele stand het kleinst (figuur 1). In de jongste tien jaren ontlopen de aantallen in de drie groepen elkaar nauwelijks. De vergelijking van de index van 2009 en die van 2010 laat zien dat de meeste soorten in de categorie stabiel vallen (42), want minder soorten (35) namen in aantal toe en de groep afnemende soorten was met 27 het kleinst.

Vergelijking indexen 2010 met die van 2009

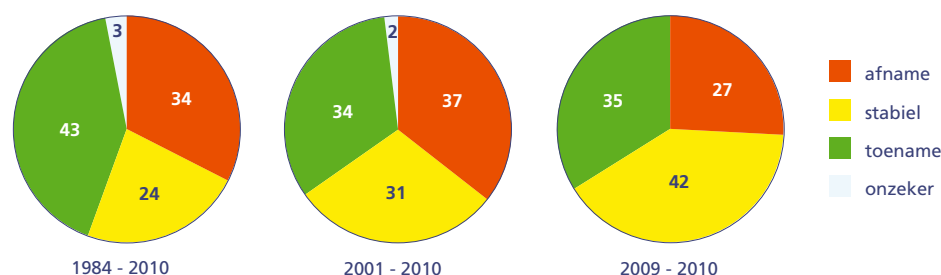
Bij vergelijking van de index van 2009 met die van 2010 vallen soorten met een verschil in indexwaarde tussen beide jaren van minder dan 5% in de categorie stabiel/geen grote verandering. Is de indexwaarde tenminste 5% hoger dan wordt gesproken over toename en bij tenminste 5% lager over afname.

Voor veel soorten geldt dat de van 2009 op 2010 vastgestelde ontwikkeling past in een al jaren lopende positieve of negatieve trend. In tabel 1 staan tien soorten die in 2010 fors zijn toegenomen t.o.v. 2009. Grauwe Gans, Putter en Grasmus behielden tevens de hoogste indexwaarde sinds 1984. De lijst met negatieve scores is echter aanmerkelijk langer. Twaalf soorten nemen al jaren af; zo ook in 2010. In totaal zijn er zelfs 19 soorten die in 2010 hun laagste indexwaarde sinds de start van het BMP in 1984 haalden. Ruim de helft van deze 19 soorten rekenen het agrarisch gebied tot hun biotoop. Sommige broeden er (o.a. Scholekster, Veldleeuwerik, Watersnip), anderen halen er hun voedsel (o.a. Grote Lijster, Spreeuw, Torenvalk, Zomertortel). Opmerkelijk en ook onverwacht in deze lijst zijn de veelal wijd verbreide en als doodgewoon bestempelde soorten als Bosuil, Fuut, Waterhoen en Wilde Eend.

Rode Lijst

Zoals je van de Rode Lijst mag verwachten, treffen we de meeste vertegenwoordigers aan in de categorie afnemende soorten. Inderdaad blijkt de helft van de afnemende soorten in tabel 1 op de Rode Lijst van 2004 te staan. Deze soorten vertonen geen tekenen van herstel, integendeel. De tabel geeft tevens zicht op potentiële kandidaten voor een nieuwe Rode Lijst. Gezien hun lage indexwaarde en voortschrijdende afname hebben Scholekster, Torenvalk, Zwarte Mees en Spreeuw de twijfelachtige eer om wellicht in een toekomstige Rode Lijst te worden opgenomen. Daarentegen weet de Snor als enige Rode Lijst-soort positief te scoren.

Figuur 1. Verdeling van 104 broedvogelsoorten over de categorieën toename, afname of stabiel in de periode 1984-2010, 2001-2010 en in 2009-2010. Bij onzeker kon geen juiste toekenning gemaakt worden.

De toename bij de Putter
(hier een jonge vogel)
zette zich voort in 2010.
Foto: Patrick Palmen

Trekstrategie

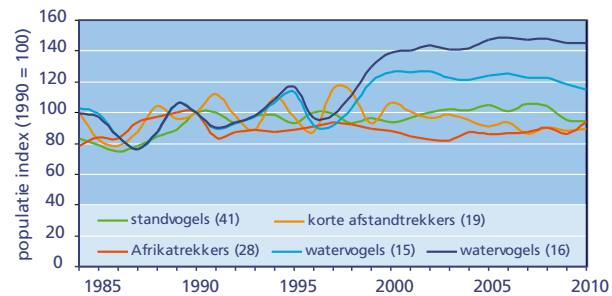
Habitatontwikkelingen en weersomstandigheden in de winterkwartieren van onze broedvogels hebben een belangrijk effect op de trends in het broedseizoen. Door broedvogels in te delen naar hun trekstrategie krijgen we hier zicht op. Een koude winter zal naar verwachting invloed hebben op standvogels, maar niet op elders overwinterende soorten, terwijl droogte in Afrika juist een effect zal hebben op de daar overwinterende lange afstandtrekkers. De standvogeltrend oogt met een gemiddelde indexwaarde (1990-2010) van 98,5 (figuur 2) op de lange termijn vrij stabiel. Korte afstandtrekkers overwinteren vooral in West- en ZW-Europa. Ze laten aanvankelijk flinke schommelingen zien en hebben een lagere gemiddelde indexwaarde van 96,5. Afrikatrekkers hebben een vrij stabiele trend die met de laagste gemiddelde indexwaarde van 88,5 uit de bus komt. Op de lange termijn bezien lijkt deze trekstrategie dus minder succesvol.

Watervogels nemen vanaf 1994 toe, slechts onderbroken door tijdelijke terugval in 1996-97. Deze trend wordt sterk getekend door de enorm in aantal toegenomen Grauwe Gans en daarom zijn twee watervogeltrends ge-

ven, met en zonder de Grauwe Gans (gemiddelde indexwaarde 125 resp. 112). Hieronder wordt ingegaan op de ontwikkeling per vogelgroep, met een accent op de recente jaren.

Afrikatrekkers gemiddeld zeer positief

De aanwijzingen dat 2010 een goed seizoen was voor soorten die in Afrika overwinteren, blijken inderdaad te kloppen. De 28 soorten tezamen bereikten in 2010 een indexwaarde van 94; het beste resultaat sinds 1997. Zeker 17 zomervogels namen flink toe. De Fluiter spant de kroon: t.o.v. 2009 lag de index 246% hoger! (zie box). Blauwborst, Boerenzwaluw, Braamsluiper, Grauwe Vliegenvanger, Kleine Karekiet en Zwarte Roodstaart volgen met 18-25% toename en nog eens tien soorten namen met 6-13% toe: Bonte Vliegenvanger, Snor, Gekraagde Roodstaart, Gele Kwikstaart, Grasmus, Grutto, Nachtegaal, Tjiftjaf, Tuinfluiter en Zwartkop. Deze opzienbarende scores worden vooral in verband gebracht met een 'normale' hoeveelheid neerslag in de West-Afrikaanse overwinteringsgebieden gedurende de winter van 2009/10. Dit heeft een positieve uitwerking op de overleving, waardoor wij meer Afrikatrekkers konden verwelkomen. Het was echter niet voor alle

Figuur 2. Gemiddelde index (meetkundig gemiddelde) van 104 algemene en schaarse broedvogels verdeeld naar hun trek- en overwinteringsgedrag. Van watervogels wordt de trend gegeven met (16) en zonder (15) de Grauwe Gans.

Tabel 1. Scorebord indexen broedvogels in 2009-2010. De hoogste en laagste indexen zijn afgemeten aan de indexwaarde van 100 in 1990.

Al jaren toename, met % toename in 2009-10	Al jaren afname, met % afname in 2009-10	
Grauwe Gans (+64) Putter (+33) Nijlgans (+25) Blauwborst (+23) Krakeend (+18) Kleine B. Specht (+15) Kuifeend (+13) Roodborsttapuit (+10) Zwartkop (+7) Grasmus (+6)	Zomertaling (-42) Boomvalk (-33) Torenavalk (-19) Ringmus (-17) Grote Lijster (-16) Zomertortel (-13) Kleine Barmsijs (-11) Huismus (-11)	Matkop (-9) Zwarte Mees (-8) Wielewaal (-7) Wilde Eend (-6)
Hoogste index in 2010 bereikt	Laagste index in 2010 bereikt	
Grauwe Gans (5000) Putter (456) Rietzanger (275) Grasmus (168) Koelmees (127) Snor (113)	Zomertortel (20) Ringmus (30) Scholekster (34) Torenavalk (35) Veldleeuwerik (36) Zomertaling (39) Boomvalk (43) Matkop (43) Zwarte Mees (48) Huismus (49)	Waterhoen (52) Watersnip (52) Spreeuw (54) Grote Lijster (54) Wintertaling (59) Wilde Eend (61) Wielewaal (64) Bosuil (73) Fuut (79)

*Fluiter deed het in 2010 lokaal erg goed.
Foto: Patrick Palmen*

Afrikatrekkers hosanna. Tien soorten haalden in 2010 vrijwel dezelfde cijfers als in het jaar ervoor, waaronder Sprinkhaanzanger, Rietzanger, Koekoek, Boompieper, Bosrietzanger, Fitis en Spotvogel. Ronduit slecht verging het de Wielewaal, Zomertortel, Boomvalk en Zomertaling. Laatstgenoemde kelderde met maar liefst 42%! Dit viertal bereikte in 2010 verreweg de laagste indexwaarde sinds de start van het BMP in 1984

Voorspelling Afrikatrekkers in 2011?

Net als in 2010 wijzen voorlopige voorspellingen erop dat veel Afrikatrekkers ook in 2011 weer hoge ogen zullen gooien. Grasmus, Kwartel, Rietzanger, Snor en Zwartkop lijken in 2011 een bijzonder goede stand te hebben gehad. Ook de Boerenwaluw, Bonte Vliegenvanger, Fluiter, Gekraagde Roodstaart, Gele Kwikstaart en Tuinfluiter stevenen af op een goed jaar of in elk geval net zo'n goed jaar als 2010. Bijzonder slecht scoren wederom Zomertaling en Zomertortel en ook de Wielewaal en Spotvogel wisten zo te zien geen ommekeer te bewerkstelligen in hun negatieve spiraal.

Korte afstandtrekkers: weinig verandering

Vertegenwoordigers uit de deze groep laten in 2010 meest geringe veranderingen zien. Soorten als Boomleeuwerik, Graspieper, Kievit, Kneu, Scholekster, Spreeuw, Tureluur, Watersnip en Wulp hebben veranderingen van 5% of minder. Toename van 6-9% is er bij Roodborsttapuit en Witte Kwikstaart en van dezelfde orde is de afname bij Zanglijster en Rietgors. Alleen de Grote Lijster detoneert met een afname van 16%. Voor zover bekend hadden korte afstandtrekkers geen last van streng winterweer.

Water- en standvogels gemiddeld slecht af

De winter van 2009/10 gaf net als z'n voorganger perioden met strenge vorst te zien, maar vooral het hoge en langdurige sneeuwdek was opmerkelijk. Hoe hebben de water- en standvogels het er afgebracht? Wel, enkele watervogels als Grauwe Gans, Nijlgans, Krakeend, Tafeleend en Kuifeend gaven geen krimp en namen zelfs toe met 13-64%. Geringe veranderingen van 5% of minder waren er bij zes soorten watervogels, waaronder Bergeend, Meerkoet en Wintertaling. Een forse afname was er bij zes andere watervogels, vergelijkbaar met de terugval na de relatief koude winter van 2008/09. De afname in beide winters samen bedroeg bij Waterhoen 40%, Waterral 28%, Dodaars 25%, Fuut 13%, Knobbelzwaan 11% en Wilde Eend 10%. Al met al is de stand van

Fluiter breekt record

Bij geen enkele vogelsoort steeg de index van 2009 op 2010 zo sterk als bij de Fluiter. Vanaf 1997 liggen de indexwaarden van de Fluiter steevast tussen 24 en 35, maar in 2010 schoot de waarde omhoog met 246% tot 90 (nog altijd iets minder dan in basisjaar 1990, overigens). In veel telgebieden werden meer Fluïters gehoord, maar niet overal. Opvallend waren de verschillen tussen en binnen regio's: in het ene bosgebied rees het aantal Fluïters de pan uit, terwijl in een belendend bos soms nauwelijks een positief effect zichtbaar was.

De enorme toename zou verband houden met lokale explosies van bladetende rupsen (Vogelbalans 2010). De al wat langer meelopende BMP-ers weten zich waarschijnlijk nog wel eerdere explosieve fluiterjaren te herinneren in 1987, 1990 en 1993. De vraag is, waar komen die Fluïters opeens allemaal vandaan? Komen ze elk voorjaar langs op trek en beslissen ze dan op basis van voedsel (rupsen) of nestpredatoren (bosmuizen!) om wel of niet te blijven? Of was er sprake van een toevallige combinatie van een bladruisenplaag in ons land en op drift geraakte trekkende Fluïters? Overigens: ook 2011 lijkt de boeken in te gaan als een relatief goed jaar voor Fluïters.

alle watervogels in 2008-10 nagenoeg stabiel, maar zonder de Grauwe Gans gaat het om een afname van 6%.

De populatie van 41 standvogels tezamen is tussen 2002 en 2008 niet onder de indexwaarde van 100 geweest, maar duikt daar in 2009-10 met 5-6% onder (figuur 2). Waarschijnlijk is ook hier sprake van een negatief winter-effect, na een periode van elf achtereenvolgende jaren met zacht winterweer.

Bij diverse soorten, zoals Fazant, Huismus, Matkop en Zwarte Mees, die al jarenlang afnemen, valt moeilijk uit te maken wat nu het (extra) winter-effect is geweest. Anders ligt het bij soorten die jarenlang een toename of stabilisatie lieten zien en in 2010 plotseling zijn afgenomen, zoals Roodborst (afname 19%), Winterkoning (19%), Boomkruiper (7%), Glanskop (7%), Groene Specht (6%), Merel (5%) en Boomklever (5%). Het opmerkelijke bij deze soorten is dat ze ook in de voorgaande winter van 2008/09 vergelijkbare klappen te verduren hebben gehad. Zeker 20 standvogelsoorten weten ondanks het winterweer juist toe te nemen met maximaal 30%, zoals Goudvink, Kleine Bonte Specht, Koolmees, Kuifmees, Pimpelmees en Staartmees, of hielden hun populatie vrijwel stabiel, zoals Appelvink, Buizerd, Gaai,

Geelgors, Grote Bonte Specht, Holenduif, Sperwer en Vink.

Snellere resultaten met autoclustering?

Dit BMP-verslag valt altijd een jaar na het verstreken broedseizoen op de vloermat. Dat komt omdat er altijd veel tijd verstrijkt tussen het inleveren (van de laatste gegevens) en het berekenen en beschrijven van indexen. Met de komst van het computerprogramma waarmee territoria automatisch worden geclusterd, ligt snellere inlevering en daarmee snellere berekening en publicatie van nieuwe cijfers in het verschiet. Misschien lukt het in de toekomst om reeds voor de jaarwiseling voorlopige trendcijfers te publiceren.

Alle honderden tellers worden weer bedankt voor hun uitgewerkte en vooral ook tijdig ingeleverde gegevens.

Arend-Jan van Dijk, Jan-Willem Vergeer & Calijn Plate (CBS)

Eerste indrukken MUS 2011

Het vijfde jaar MUS (Meetnet Urbane Soorten) zit erop en in deze bijdrage wordt alvast een tipje van de resultatenluier opgelicht. Op het moment van schrijven (half augustus) zijn er zo'n 1490 tellingen ingevoerd. Een deel van de tellers moet de resultaten nog invoeren, dus dat aantal zal nog aantrekken. De eerste en tweede telperioden (resp. 1-30 april en 15 mei-15 juni; ochtend-telling) kenden gunstige weersomstandigheden. Tijdens de derde telling (15 juni-15 juli; avondtelling) waren de omstandigheden vaak minder gunstig.

Veel soorten toegenomen, maar standvogels niet

Tot nu toe werden ruim 336.000 vogels doorgegeven, verdeeld over 159 soorten met Kauw, Merel, Houtduif, Gierzwaluw en Huismus als talrijkste. Van zo'n 100 soorten werden minstens 25 ex. doorgegeven, het maximum was 41.000.

Omdat de resultaten digitaal worden doorgegeven, kunnen de resultaten al met enig voorbehoud worden vergeleken met die van 2010. De Grauwe Gans neemt al de hele MUS-periode (vanaf 2007) toe en doet er dit jaar nog een schepje bovenop. Ook andere watervogels zoals Canadese Gans, Nijlgans en Kleine Mantelmeeuw zijn toegenomen. De winter lijkt voor de Blauwe Reiger, ondanks de koude decembermaand, niet negatief uit te pakken, althans in het stedelijk gebied. Dat geldt ook voor een exoot als de Halsbandparkiet. Verschillende trekvogels zitten eveneens in de plus, waaronder Gierzwaluw, Grasmus, Zwartkop en Tjiftjaf. De aankomst van vooral Gierzwaluw maar ook Boerenzwaluw en Huiszwaluw leek dit jaar vertraagd, gezien de relatief lage aantallen bij de eerste telling. Overvloedige regenval tijdens de trekperiode in Zuid-Europa heeft de trek vermoedelijk tegengehouden. Bij de standvogels vertonen maar enkele soorten een toename: Gaai, Ekster, Kauw en Huismus.

Veel meer standvogels werden juist in lagere aantallen geteld. Voorbeelden zijn Houtduif, Winterkoning, Heggenmus, Roodborst, Merel, Zanglijster, Koolmees, Zwarte Kraai en Vink. Het lijkt voor de hand te liggen om hierbij naar de winterse omstandigheden in december te wijzen, maar waarom dan een toename bij de Huismus? Zou die beter in staat zijn om voedselbronnen te benutten?

De influx aan Kwartels werd ook opgemerkt bij MUS; in voorgaande jaren werden er 0-1 per jaar doorgegeven, maar in 2011 zowaar 7. Soorten waarvan slechts 1 ex werd ingevoerd waren Purperreiger, Zwarte Wouw, Blauwe Kiekendief, Grote Stern, Velduil, Draaihals, Boomleeuwierik, Noordse Nachtegaal en Paapje. Geen van alle typische stadsvogels, maar wel leuke krenten in de MUS-pap.

Tellingen invoeren en plannen

Aan het eind van het jaar worden de definitieve indexen en trends berekend. Het zou mooi zijn als eenieder zijn ontbrekende tellingen (incl. uit voorgaande jaren) in de komende weken gaat invoeren, want dan draaien ze mee bij deze berekeningen. Ook wordt er bekeken of de landelijke teldekking voldoende is om bijvoorbeeld regionale trends en dichtheden te bepalen. Daarnaast gaan we per soort bekijken welke telling we voor trendberekening gaan gebruiken; het gaat bij standvogels vooral om de keus voor de eerste of tweede telling dan wel beide samen. In de laatste MUS-nieuwsbrief wordt daar aan de hand van de Huismus meer in detail op ingegaan (<http://www.sovon.nl/default.asp?id=367>). Daar wordt ook een voorbeeld gegeven van opmerkelijke dichtheidsverschillen van de Huismus per wijktype. De hoogste dichtheden vinden we niet in de oude maar in de jongere wijken!

Jan Schoppers

MUS wordt mede mogelijk gemaakt door Vogelbescherming Nederland

Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van SOVON Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009.

Het fonds wordt gevuld door donaties, legaten en een jaarlijkse bijdrage van SOVON.

Wat willen we bereiken?

Met het fonds wil SOVON twee zaken mogelijk maken:

- het schrijven van wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek. Deze zijn van groot belang voor verdere kennisontwikkeling en -overdracht;
- publicaties door vrijwilligers en/of vogelwerkgroepen uit de achterban van SOVON. Met het fonds wil SOVON een bijdrage leveren aan de totstandkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna, een jubileumoverzicht, e.d.

Gesteunde projecten en/of activiteiten in 2010

1. Wat vliegt waar? van KNNV Wageningen.
2. Een nog te verschijnen publicatie over vogels in de Dollard van de Vogeltelgroep Dollard.
3. Het proefschrift *Birding for science and conservation* van Chris van Turnhout.

Hoe kunt u bijdragen?

U kunt op de volgende manieren helpen:

- een eenmalige donatie;
- een legaat ten name van het Fonds (of SOVON) stellen;
- het Fonds bekend maken bij andere mogelijk belangstellenden. Hiervoor is een folder beschikbaar.

Meer informatie

Meer informatie over een bijdrage of een aanvraag doen, vindt u op www.sovon.nl/goldbachfonds.

Vorkstaartmeeuw, 3 oktober 2008, Terschelling strandpaal 16.
Foto: Marcel Langelaan

MUS-teller in actie. Foto: Peter Eekelder

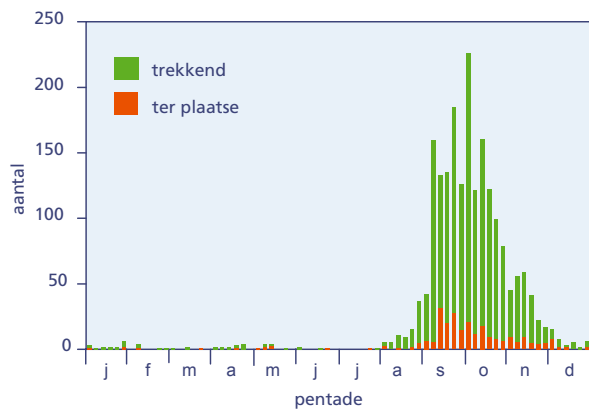

Vorkstaartmeeuw: fraaie zeldzaamheid boven ruige zee en dwaalgast in het binnenland

Tenzij je veel geluk hebt, zijn er veel uren voor nodig om een Vorkstaartmeeuw te ontdekken in ons land. Zeetrekters maken in het najaar de meeste kans op deze fraaie zeevogel. Waarnemingen elders beperken zich meestal tot het IJsselmeergebied.

Figuur 1. Vorkstaartmeeuw, seizoenspatroon in 1972-2011 (aantal gevallen per vijfdaagse periode), met onderscheid tussen trekkers en pleistersaars.

Figuur 2. Vorkstaartmeeuw, verspreiding in 1972-2011, met onderscheid tussen trekkers en pleistersaars.

Gegevens

Verschillende databases zijn gebruikt om het voorkomen te schetsen: die van het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP; 1989-2011), Waarneming.nl (2005-11, met aanvullingen uit eerdere jaren), Trektellen.nl (met name 2003-11) en de Nederlandse Zeevogelgroep/Club van Zeetrekwaarnemers (NZG/CvZ; 1972-2008, zie SOVON-Nieuws 2011[1]:8-9). Na aftrek van dubbele meldingen bleven 1642 waarnemingen en 2005 vogels over, verdeeld over 775 dagen. Dit is waarschijnlijk voldoende voor een weergave van het voorkomen, aangezien losse waarnemingen van deze aansprekende soort goed worden doorgegeven, terwijl ook duizenden uren systematische trekellingen verwerkt zijn. In dit artikel worden alleen waarnemingen uit januari 1972 - juni 2011 gebruikt.

Voorkomen en determinatie

's Winters verruilen Vorkstaartmeeuwen de toendra's van Alaska, Noord-Canada, Groenland en Noordoost-Siberië voor de oceanen ten zuiden van de evenaar. Broedvogels uit Oost-Canada en Groenland trekken naar de kusten van Zuid(west)-Afrika terwijl die uit West-Canada, Alaska en Oost-Siberië in de Stille Oceaan overwinteren ter hoogte van Zuid-Amerika. De wereldpopulatie omvat waarschijnlijk minder dan 100.000 paren, waarvan er niet meer dan enkele honderden op Groenland nestelen.

De Atlantische trekbaan blijft normaliter op flinke afstand van Europa. In het najaar brengen westerstormen Vorkstaartmeeuwen echter tot de kusten van de Britse Eilanden, Frankrijk en het Iberisch Schiereiland. Voorjaarswaarnemingen zijn ronduit schaars. Adulte vogels in zomerkleed zijn door een combinatie van zwartgrijze kopkap (kopruipas vanaf tweede helft september), contrastrijke bovenzijde en (op korte afstand zichtbaar) gevorkte staart en gele snavelpunt eenvoudig te herkennen. Bij juvenielen kan verwarring optreden met eerste kalenderjaar Drieteenmeeuwen en Dwergmeeuwen. Deze hebben echter o.a. een ander patroon op de bovenvleugel.

Seizoenspatroon

De eerste vogels in het najaar verschijnen in augustus; het gaat relatief vaak om adulten in zomerkleed (37% van 49 ex. waarvan leeftijd bekend is). Vervolgens bouwen de aantallen op naar een piek rond begin oktober, om vervolgens weer af te nemen tot in december (figuur 1). Het aandeel adulte vogels in deze periode is laag: september 8% (n=407), oktober 10% (n=388), november 14% (n=115) en december 10% (n=20).

Trekkers worden vooral gezien in september (39%), oktober (42%) en november (11%). Pleistersaars volgen een vergelijkbaar patroon (resp. 41, 29 en 15%). In december worden relatief veel pleistersaars gemeld (5%) en weinig trekkers (1%).

Waarnemingen in de eerste zeven maanden van het jaar zijn heel zeldzaam en zullen deels op onjuiste determinaties berusten. In totaal bevat de database 55 waarnemingen uit januari-juli (3,3% van totaal). Een zekere, want uitgebreid gefotografeerde, vogel in deze periode op 22-23 juli 2008 in Scheveningen ZH was in zijn tweede kalenderjaar. Dit is een zeer zeldzaam kleed in NW-Europa, aangezien vogels van deze leeftijd normaal gesproken op het Zuidelijk Halfrond blijven. Twee andere uit ons land bekende vogels in dit kleed passeerden op 5 juni 1989 Bloemendaal aan Zee NH en op 30 augustus 2010 Katwijk ZH.

Echte zeevogel

Vorkstaartmeeuwen worden vooral gezien op locaties waar regelmatig urenlang, ook onder soms zware weersomstandigheden, over de Noordzee of Waddenzee getuurd wordt. Voorbeelden zijn de Waddeneilanden en verschillende telposten langs de kust van Noord-Holland (Huisduinen bij Den Helder, Hondsbossche Zeewering, Bloemendaal), Zuid-Holland (Katwijk, Scheveningen, Maasvlakte) en Zeeland (Westkapelle). In het Waddengebied is de soort meermalen gezien op telpost Lauwersoog Gr, het traject Harlingen-Vlieland/Terschelling en de Afsluitdijk (telpost Den Oever NH). Figuur 2 brengt de verspreiding in beeld.

Vorkstaartmeeuwen verschijnen vooral op dagen met een stevige tot stormachtige west tot noordwestelijke wind. 29 september 2007, Voordelta ter hoogte van Walcheren.
Foto: Corstiaan Beeke

Waarneemomstandigheden

Vorkstaartmeeuwen verschijnen vooral op dagen met een stevige tot stormachtige aanlandige wind. Richtingen W, WNW en NW zijn goed voor 55% van alle waarnemingen en ZW, WZW en NNW tezamen voor nog eens 30% (figuur 3). Adulte vogel zijn iets vaker gezien bij wind met een noordelijke component (tussen W en NNO) dan juvenielen (88 resp. 71%).

Ook de windkracht speelt een rol, waarbij dagen met een windkracht van 4-6 Beaufort goed zijn voor 81% van de Vorkstaartmeeuwen. Ook hier is een klein leeftijdsverschil zichtbaar waarbij adulte vogels relatief vaker bij hardere wind (minimaal 5 Bf) gezien - of herkend! - worden (88%) dan juvenielen (73%).

Op goede dagen worden Vorkstaartmeeuwen op zeetrekposten gedurende de gehele dag gezien, al is de kans in de eerste drie ochtenduren (0,30 vogels per uur) wat groter dan de rest van de dag (0,23). Het uurgemiddelde in de periode september-november bedraagt maar 0,009 vogels per uur. Het is dus lonend om de gunstige omstandigheden af te wachten, maar wacht niet tot in september, want al in augustus passeren er mooie adulte vogels!

Trend

Het aantal waarnemingen lijkt toe te nemen. In 1989-2011 (figuur 4) lag het in het laatste decennium dubbel zo hoog als in het eerste. Ook de uurgemiddelden bij zeetrekellingen in het najaar zijn gestegen, van 0,003 in de jaren zeventig tot 0,005 in de jaren tachtig, 0,008 in de jaren negentig en 0,021 in de laatste 10 jaren. Hierbij speelt mee dat er tegenwoordig betere optische apparatuur beschikbaar is, waardoor vogels op grotere afstand herkend kunnen worden. Bovendien zijn de kansrijke weersomstandigheden voor goede zeevogel trek tegenwoordig goed bekend, zodat velen gerichter gaan trek tellen. Het is vooral het aantal dagen waarop Vorkstaartmeeuwen worden gezien dat is toegenomen. Op zulke 'positieve dagen' schommelt het uurgemiddelde rond 0,25. Hoewel het met de samengestelde database en de vele variabelen (telinspanning, losse waarnemingen, verschil in volledigheid database per jaar, optiek) lastig is aan te tonen, lijkt de toename ook 'in het veld' reëel (R. van der Vliet).

Topdagen

Het optreden per jaar is sterk verschillend. De beste jaren zijn af te lezen in tabel 1. In de database zitten 24 dagen met een landelijk totaal van 10-20 Vorkstaartmeeuwen

en 9 dagen met meer dan 20 vogels. Hierbij zullen overigens dubbeltellingen voorkomen (trekkende vogels langs de kust) die vrijwel onmogelijk weg te filteren zijn.

Het najaar van 1997 was één van de beste ooit met drie doortrekgolven, waarbij vooral de eerste en laatste eruit springen. Op 9-10 september werden 28 (7 locaties) resp. 26 (10 locaties) Vorkstaartmeeuwen gemeld, vooral in Noord-Nederland. Bijzonder waren de dagtotalen op 9 september op Vlieland (7) en Lauwersoog (10) en een dag later op Terschelling (8) en opnieuw Lauwersoog (6). Een maand later was het opnieuw feest voor de zeetrekters met topaantallen op 4 en 10 oktober (o.a. 8 langs Scheveningen op beide dagen) en vooral 11 en 12 oktober toen 24 (12 locaties) resp. 57 (!) vogels (11 locaties) werden geteld. Opnieuw werden de meeste vogels gezien in het noorden met op de 12e 18 langs Terschelling (waarschijnlijk Nederlands record), 9 langs de pier bij Holwerd Fr en 7 langs Schiermonnikoog. De tellers in Westkapelle ZI noteerden er 6.

Gunstige weersomstandigheden op 23-25 september 2004 zorgden opnieuw voor hoge landelijke totalen (30, 36 resp. 25 op 12-13 locaties). Het accent lag dit keer op Westkapelle waar op 24 en 25 september 7 resp. 6 vogels passeerden en Ameland (7 op de 24e). Drie jaar later, op 10 september 2007 passeerden 24 vogels (10 locaties), waarvan 7 langs Westkapelle; als klap op de vuurpijl trok hier ook een Grote Pijlstormvogel langs! De meest recente topdag met meer dan 20 vogels was 4 oktober 2009 (26 ex., 17 locaties) met o.a. 4 vogels langs zowel Katwijk ZH als Rotnummeroog Gr.

Topjaren elders in Europa komen soms wel, soms niet overeen met hoge aantallen in Nederland. De influx in Groot-Brittannië in 1983 en 1987 was niet herkenbaar in ons land maar in 1997 werden ook in Groot-Brittannië (1300 ex.) en Denemarken (440) ongekende aantallen vastgesteld. De ruim

2000 vogels die 13-15 september 1993 bij Morbihan, West-Frankrijk verbleven, gingen echter aan ons land voorbij, waarschijnlijk omdat ze te zuidelijk op de oceaan van hun trekbaan verdreven werden. Een uitloper van de tropische depressie Iris zorgde in september 1995 voor een ongekende influx langs de Franse kust met op de 7e minstens 850 (!) vogels in de haven van Les Sables d'Olonne, Vendée (200 km ten noorden van Bordeaux). Ook deze vogels bleven blijkbaar ten zuiden van de Noordzee.

Binnenlandwaarnemingen

Binnenlandwaarnemingen zijn zeer zeldzaam. In de database ontbreken waarnemingen uit Overijssel, Noord-Brabant of Limburg. Gelet op de ligging aan het IJsselmeer is het relatief regelmatige optreden in Flevoland, en dan vooral langs de westkant, niet onlogisch. Zo zijn er waarnemingen langs en zelfs bovenop de Oostvaardersdijk: juveniel 14-17 september 1990 en solitaire vogels op 15 september 1998, 2-3 september 2000 en 8 september 2001. Op 22 augustus 1995 werd een dode juveniele vogel gevonden nabij de Flevocentrale bij Lelystad.

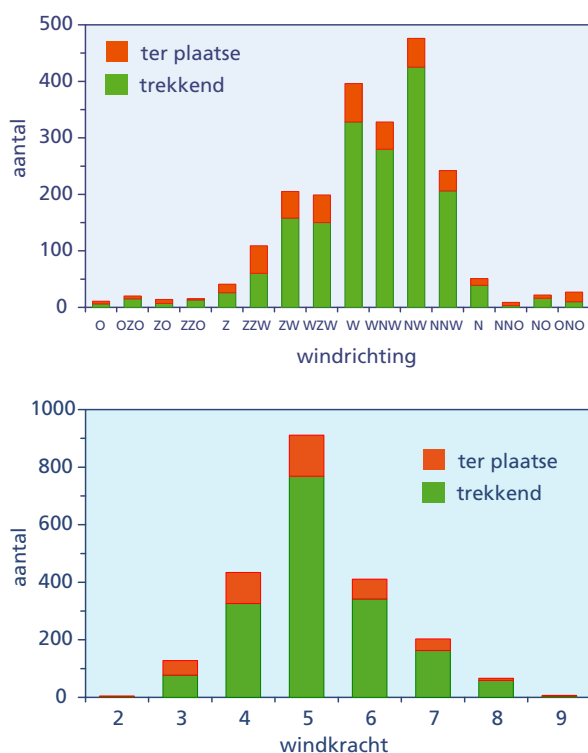
Het IJsselmeer werkt duidelijk als een fuik, met een concentratie van waarnemingen in het IJmeer, het uiterste zuidwesten: 28 september 1996, 21 oktober 2001 en 24-25 september 2004. In 2007 volgde een serie waarnemingen van een duo op 4 september en solitaire vogels op 7 en 10 september en 7 en 11 november.

Bij een harde noordwestenwind in het najaar belanden soms ook andere zeevogels in het IJsselmeergebied. 'Zeetrekellingen' nabij de Flevocentrale op kansrijke dagen leverden o.a. Noordse Stormvogels, Noordse Pijlstormvogels, Vaal Stormvogeltjes, Stormvogeltjes, Jan-van-Genten, Alk/Zeekoeten en Kleine Alken op. Ook vanaf de zuidelijker gelegen telpost IJmeerdijk bij Almere zijn op

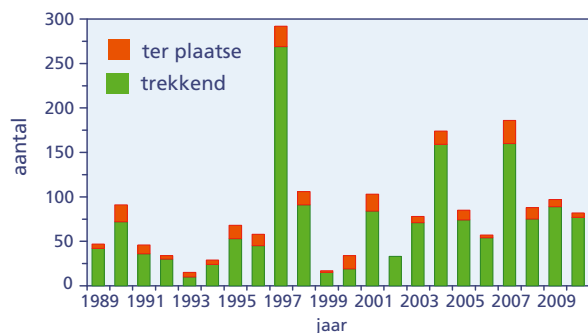
Tabel 1. Overzicht van topjaren en aandeel vogels binnen de piekperiode.

jaar	totaal	piekperiode	dagen	% piek
1977	39	14-16 sep, 1-5 okt	7	72
1990	91	7-9, 14-16 sep, 20 sep-7 okt	22	95
1997	292	9-17 sep, 1-5, 9-15 okt	21	89
1998	106	14-17 sep, 18 okt-1 nov	17	78
2001	103	8-22 sep	13	84
2003	78	4-12 okt	9	67
2004	174	21 sep-8 okt	18	97
2007	186	4-30 sep, 17-21 okt, 6-11 nov	33	93
2008	88	1-22 okt	18	78

Figuur 3. Vorkstaartmeeuw, aantal vogels bij verschillende windrichtingen en windkracht (1972-2011).

Figuur 4. Vorkstaartmeeuw, aantal vogels per jaar (1989-2011).

stormachtige dagen zeevogels gezien zoals Noordse Pijlstormvogels, Vaal Stormvogeltjes en Vorkstaartmeeuwen (2 juvenielen op 23 september 2004).

Hoe de Vorkstaartmeeuwen het IJsselmeer weer verlaten, is onduidelijk. Waarnemingen aan de oostkant van het IJsselmeer ontbreken, maar daar zal ook nauwelijks gevogeld worden bij storm. Wellicht vervolgt een deel van de vogels zijn weg over land, gezien bijv. meldingen van trekkende juveniele vogels over Buytenpark bij Zoetermeer (1 september 2004 en 2 oktober 2008) en een pleisterende juveniel van 3 november tot 13 december 2000 bij de Nieuwkoopse Plassen ZH. Beide plekken liggen op min of meer dezelfde lijn ten zuidwesten van het IJmeer. Dieper het binnenland in zijn de waarnemingen bijna op één hand te tellen: Maarsseveen Ut (10 oktober 1981, adult NW), Winterswijk Gl (pleisteraar 6 oktober 2000), Erlecomse Waard, Ooijpolder Gl (eerst 1, later 2 juvenielen op 17-22 september 2001), Veenendaal Ut (2 juvenielen ZW over Kwinteloijen, 4 oktober 2006), Lauwerzijl Gr (juveniel op akker, 15-22 september 2007) en Meppen Dr (pleisterende juveniel, 16 september 2007).

Met dank aan Rinse van der Vliet voor zijn opmerkingen op een eerdere versie van dit verhaal en natuurlijk aan alle waarnemers, de regionale contactpersonen (BSP) en admins (Waarneming.nl) voor het doorgeven en controleren van de Vorkstaartmeeuwen.

Arjan Boele & Erik van Winden

Specifieke literatuur

Hoogendoorn T.W. 1995a. **Meerdaags verblijf van Vorkstaartmeeuwen in Nederland.** Dutch Birding 17: 11-15.

Hoogendoorn T.W. 1995b. **Status van Vorkstaartmeeuwen in Nederland.** Dutch Birding 17: 64-69.

Toms M. 2002. Sabine's Gull. In: Wernham et al. (eds). **The Migration Atlas. Movements of birds of Britain and Ireland.** T. & A.D. Poyser, London.

van der Vliet R. 2008. **Eerste zomerkleed Vorkstaartmeeuw *Larus sabini* te Scheveningen op 22 en 23 juli 2008.** Sula 21(2): 62-65.

GPS-Dataloggers succesvol in ontrafelen voedselbewegingen en andere trekpatronen

Voortschrijdende technieken maken het steeds makkelijker om vogels te volgen op voor mensen minder goed bereikbare plaatsen. Naast (dure) conventionele satellietzenders, al dan niet met GPS-module, zijn er nu ook speciale GPS-Dataloggers in gebruik die heel precies vastleggen waar een vogel is geweest, en die de opgeslagen informatie doorgeven zodra de vogel in de buurt van een grondstation komt. Deze dataloggers zijn ontwikkeld door de Universiteit van Amsterdam en gaan door het leven als UvA-Bits (Bird Tracking System). In Nederland zijn ze onder andere in gebruik bij Roerdomp, Grauwe Gans, Wespandief, Grauwe Kiekendief, Scholekster en Kleine Mantelmeeuw.

Enkele van deze projecten worden uitgevoerd in samenwerking met SOVON (Grauwe Gans, Wespandief, Scholekster). Onderstaande website geeft fraaie voorbeelden van de soorten gegevens die ermee boven tafel komen, zie: <http://www.uva-bits.nl/> en <http://www.uva-bits.nl/projects/> voor de afzonderlijke projecten.

Henri Bouwmeester (Hengelo, 1962) geeft leiding aan één van de oudste particuliere nestkastenprojecten van ons land. Al vierenvestig jaar worden op en rond landgoed Weldam in Twente vooral de Mezen, Boomklevers en Vliegenvangers in een kleine 900 kasten gevolgd. "Er begint een gewaagde strategie aan het licht te komen waarmee de vogels het veranderende klimaat proberen te volgen."

44 jaar

Het is gebeurd voor je er erg in hebt. In een straf tempo fietst Henri Bouwmeester als een soort traditionele ringsteker op een oude eik af. Nog voor hij één voet van de pedalen heeft gehaald prikt hij een verbouwde telescopische ramenwasser van de Blokker in de vliegopening van nestkastje Q 33. Met de haak aan het eind van de stok wipt hij het kastje van de tak waar hij aan hangt, terwijl een perspex plaatje de vliegopening afsluit. "Je moet inderdaad snel zijn", lacht Bouwmeester. "Zeker met het droge weer van de laatste tijd horen de vogels je al van ver aankomen. Dit is de beste manier om ook de ouders in handen te krijgen."

Bij deze kast heeft Bouwmeester succes, of op zijn minst een beetje. Op het nest zit een vrouwtje Bonte Vliegenvanger op één ei en één, wat brak jong. "Dit vrouwtje had ik al eens in handen gehad bij dit nest", zegt Bouwmeester nadat hij in zijn aantekeningen het ringnummer heeft gecontroleerd. "Het is een vogel die we twee jaar terug als nestjong hebben geringd. Bij het mannetje staat nog een blanco vakje. Die gaan we dus nog proberen te vangen." Aan de binnenkant van de vliegopening prikt de onderzoeker met punaises een listig klapdeurtje van ijzerdraad. "De ouders vliegen daar zonder problemen door naar binnen, maar ze kunnen er dan niet meer uit. Dus nu is het op een afstandje wachten gebazen."

Na een minuut of vijf zien we door de kijker dat er een vogel de kast in is gevlogen. Helaas voor Bouwmeester blijkt het weer het vrouwtje te zijn. Als na nog eens tien minuten wachten het mannetje zich nog niet heeft gemeld haalt hij het klapdeurtje weer weg en laat hij de kast verder met rust. "Dit jong is nog maar een paar dagen oud, dus volgende week kunnen we nog wel een poging wagen. Het jong is ook nog te klein om te ringen, dat doen we pas als ze tenminste zeven dagen oud zijn."

Houtzagerij

In zijn aantekeningenboekje zoekt Bouwmeester naar een volgende kast waar hij nog blanco vakjes heeft staan bij één van de

ouders. Met de telescopische nestkastensteker in de aanslag fietst hij erheen, om hem weer met een geroutineerde beweging uit de boom te wippen. "Deze hangt nog aan een spijker, maar op verzoek van de terreineigenaar zijn we langzaam al die spijkers aan het vervangen door 'natuurlijke' haakjes om de kasten aan te hangen, zoals stompjes van afgezaagde takken. Hier op het landgoed Weldam wordt een deel van de bomen in een eigen houtzagerij verwerkt, dus dan hebben ze liever geen spijkers in het hout." Even verderop drijft een tiental eikenstammen, als een vlot aan elkaar gebonden in een vijver naast een prachtig gerestaureerde traditionele houtzagerij. Op het vlot bedelen twee jongen van een Grote Gele Kwikstaart om voer. Er blijkt Bouwmeester veel aan gelegen te liggen om zijn gastheer te vriend te houden. "Mijn opa is hier op Weldam 44 jaar terug begonnen met zijn nestkastenonderzoek. Dankzij de welwillende medewerking van graaf Solms en rentmeester Zandvoort kunnen we een belangrijke bijdrage aan de wetenschap blijven leveren. Het is prachtig dat we hier nog steeds dit werk kunnen doen. Volgens mij is dit een van de langst lopende particuliere nestkastprojecten van Nederland."

De geboren Twentenaar Bouwmeester blijkt niet over al zijn streekgenoten met zoveel waardering te spreken. "De illegale vogelvangst is een groot probleem in deze regio. Neem die Grote Gele Kwikstaarten daar. Op een gegeven moment zijn we nestkasten gaan plaatsen onder een aantal bruggen over de beek die hier vlakbij loopt. Wat denk je: die werden gewoon leeggehaald, waarschijnlijk door 'vogelliefhebbers'. Als er onder voliërehouders ineens een trend bestaat om Grote Gele Kwikstaarten te gaan houden, dan houdt blijkbaar niets ze tegen. We overwegen die nestkasten nu maar weer weg te halen, want in plaats van onderzoek te doen waar je de soort eventueel mee verder zou kunnen helpen, werken de kasten op deze manier alleen maar averechts en verdwijnt de hele populatie in voliëres. Ik fietste laatst ergens

en voor

IN DE KLEI

Wetenschapjournalist Rob Buijter maakt reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor SOVON NIEUWS verslag van zijn ontmoetingen in het veld.

gevoerd

langs een boerderij hier in de buurt, hoorde ik tot mijn complete verrassing achter de heg ineens Bonte Strandlopers en een Steltkluut! Waar zouden die nou toch vandaan komen?"

Muurbloempjes

Als we bij een volgende kast staan te wachten tot één van de ouders door het klapdeurtje wil vliegen, zingt op de achtergrond een Bonte Vliegenvanger zijn subtiele liedje. "Zo aan het eind van het broedseizoen zal dat een ongepaard mannetje zijn", vermoedt Bouwmeester. Mannetjes die al een vrouw hebben geschaakt hoeven niet meer zo nodig te zingen. Het zou leuk zijn om ook die ongepaarde mannetjes te ringen, al is dat natuurlijk wel veel bewerklijker. Als je ze niet in een nestkast kunt verrassen zul je ze met een meelwormpje naar een klapnet moeten lokken of zoiets. Maar dan kun je wel mooi uitzoeken of het eens-een-muurbloempje-altijd-een-muurbloempje is, of dat ze gewoon een jaartje pech hebben gehad." In de literatuur wordt gesuggereerd dat het overwegend tweedejaars vogels zijn die op deze manier hun territorium voor het volgende broedseizoen al verkennen. Ik zou dat graag verder onderzoeken."

Na vier decennia nestkastenonderzoek lijkt Bouwmeester sowieso meer vragen te stellen dan te beantwoorden. "Toen mijn opa hier 44 jaar terug mee begon was het vrij recht-toe-recht-aan onderzoek. Toen ik vijftien was kreeg ik samen met mijn broer Han mijn eerste eigen onderzoekerreintje. Later kreeg ik, met dank aan mijn nestor Ben Nijboer uit Rijssen, ook een eigen ringvergunning. Er is sinds die dagen waanzinnig veel veranderd. Neem bijvoorbeeld het isotopenonderzoek. Voor het onderzoek van Christiaan Both in Groningen verzamel ik van alle vogels een veertje dat in het overwinteringsgebied is geruid en een ander veertje dat hier in het broedgebied is geruid. Door naar de chemische samenstelling te kijken van die veertjes moet je in grote lijnen kunnen zeggen in welke regio in Afrika de vogels hebben overwinterd. Dat soort informatie, daar kon je 44 jaar terug niet eens van dromen."

Gewaagd

Hét grote thema binnen het nestkastenonderzoek lijkt toch de klimaatverandering, al was het maar omdat Al Gore in zijn Inconvenient Truth op gezag van Christiaan Both meldde dat Bonte Vliegenvangers steeds vaker te laat uit Afrika terugkomen om hun jongen nog op tijd van de piek in het rupseanaanbod te laten profiteren. "Toch passen de vogels zich wel degelijk aan", weet Bouwmeester. "Er is een deel van de vogels dat steeds vroeger gaat broeden. Door dat jaar op jaar te volgen in combinatie met ringonderzoek kun je ontdekken of dat gedrag ook wordt doorgegeven aan de jongen."

Er komt ook een tweede, vrij gewaagde aanpassing aan het licht. "Bij Koolmezen zien we het al een paar jaar en sinds kort ook bij de Bonte Vliegenvangers. Steeds meer vrouwtjes beginnen al met broeden nog voor het legsel compleet is. Bij dit nestje zie je mooi wat daarvan de consequentie is. Waar alle jongen normaal rond dezelfde dag uit het ei komen, zijn er nu vaak een paar achterblijvers. Dit jong bijvoorbeeld is minimaal twee dagen jonger dan deze. Twee of drie jongen uit zo'n nest komen daarmee op achterstand, maar de rest is door het vroegere broeden van moeder juist beter aangepast aan de verschuivende timing in de natuur. Of dit op de lange termijn een goede strategie is of niet, dat zal ook uit dit ringwerk kunnen blijken."

Asbest

De omgeving van Goor waar de kasten van Bouwmeester hangen herken je onder andere aan de erfafscheiding. "Hier in de omgeving zie je her en der nog holle asbest palen met prikkeldraad langs de weilanden. In de loop van de tijd zal ook dat laatste asbest van de eternitfabriek wel worden verwijderd, maar met m'n schoolvriendjes heb ik daar als klein jochie nog een hoop lol aan beleefd. Soms namen we zo'n bolkop hamer mee. Met een ferme tik sloegen we dan een klein, rond gat in zo'n holle paal. Baksteen erop tegen de regen en je had zonder al te veel moeite weer een nestkastje erbij."

Waar zijn opa de kost in de textielfabriek

Duizenden erven geteld op Boerenzwaluwen!

Het broedseizoen van het Jaar van de Boerenzwaluw is zo goed als ten einde. Een enkele vogel is op het moment van schrijven, half augustus, nog bezig met een laat legsel. De meerderheid verzamelt zich intussen in de avonden op gezamenlijke slaappleatsen en bereidt zich voor op de lange tocht naar Afrika. De telgegevens van dit project, georganiseerd door SOVON en Vogelbescherming, kunnen geanalyseerd worden.

Geweldige medewerking

Afgelopen maanden zijn honderden, misschien wel duizenden mensen actief geweest voor de Boerenzwaluw. In het kader van het nestplaatskeuzeonderzoek en de publiekstelling zijn bijna 6000 locaties gecontroleerd op aanwezigheid van nesten, en er komen nog steeds gegevens binnen! Hier zijn dan nog niet eens de gebieden bij gerekend die in het kader van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) worden geteld. Het moge duidelijk zijn dat deze acrobaat van het erf zeer geliefd is en op veel steun kan rekenen. En dat is nodig ook, want de Boerenzwaluw is de afgelopen 40 jaar met 50-75% afgenomen. Met behulp van alle inspanningen hopen we een aantal belangrijke vragen te beantwoorden. Zo weten we niet hoe veel Boerenzwaluwen er in Nederland broeden. De laatste schatting van 100.000 tot 200.000 broedparen uit de atlasperiode in 1998-2000 is verre van nauwkeurig. De trend op basis van de BMP-gegevens laat regionale verschillen zien, maar waardoor worden deze veroorzaakt? En hoe zit het met het aandeel van de populatie dat tot een succesvol tweede legsel komt, neemt dit af? Belangrijke vragen om te beantwoorden in het Jaar van de Boerenzwaluw.

Lokale verschillen

Met het nestplaatskeuzeonderzoek, dat ook in 1993 is uitgevoerd, willen we kijken hoe het de Boerenzwaluwen vergaat ten opzichte van ca. 20 jaar geleden. De voorlopige gegevens laten zien dat er flink wat kwartblokken (2,5x2,5 km) zijn waar dit jaar ongeveer even veel (of zelfs meer) bewoonde nesten geteld zijn als in 1993, met name in Groningen en Drenthe. Er zijn echter ook plekken waar het de Boerenzwaluwen minder goed vergaat. Zo is de stand in een aantal kwartblokken in Brabant gehalveerd en ook in delen van Gelderland en Zuid-Holland is afname troef. Naast het aantal bewoonde nesten zijn tal van variabelen over de omgeving en de nestlocaties vastgelegd. Hiermee willen we inzicht krijgen in het hoe en waarom van de regionale verschillen in aantallen en trend. Zo lijkt de komst van mensen die paarden houden in het buitengebied een kans voor de Boerenzwaluw te vormen; in menige paar-

verdiende en de nestkasten 'erbij deed', heeft Henri van het onderzoek ook zijn beroep gemaakt. Dat wil zeggen: in deeltijd. "Tijdens het broedseizoen werk ik als field captain voor het Nederlands Instituut voor Ecologie op de Hoge Veluwe. Daar lopen drie maanden lang 2 tot 7 internationale onderzoekers en studenten 444 nestkasten langs. Ons eigen project in Twente is 100% vrijwilligerswerk."

Was het Twentse nestkastenwerk van zijn opa misschien nog enigszins vrijblijvend en ongericht, kleinzoon Henri pakt het met hulp van zijn partner, tevens assistent-ringer, Hanneke Huiskamp en enkele tientallen andere vrijwilligers bijzonder gestructureerd aan. "In plaats van om de veertien dagen controleren we tegenwoordig iedere week, waardoor we van zo goed als alle legfels de eerste eidatum en legselgrootte kunnen achterhalen. Je kunt dan ook voorspellen wanneer de jongen worden geboren en wanneer je de jongen het beste kunt ringen. De gegevens worden gebruikt voor het project Recapturing Adults for Survival van het Vogeltrekstation, en daarnaast voor het Nestkaartenproject van SOVON." In 2008 hebben Bouwmeester en Huiskamp, samen met Leo Ballering uit Uden en Ronald Beskers van de Vogelwerkgroep Het Gooi ook de Landelijke Werkgroep Nestkasten opgericht. "Door de spreiding van nestkastgegevens over het land ontdekken we ook weer leuke dingen. Zo zien we dat vogels in de stedelijke omgeving vroeger beginnen met broeden dan in het buitengebied. Het lijkt er op dat dit samenhangt met kunstlicht. En ook hier is het afwachten of dit de populatie als geheel hindert of misschien juist wel goed doet. Stug doorgaan met onderzoeken dus, anders mis je de veranderingen", zegt Bouwmeester beslist, en gaat weer op weg naar een volgende kast met ontbrekende gegevens. Met zijn telescopische stok op zijn mountainbike begint hij ineens wat weg te krijgen van een ridder te paard die een lans breekt voor zijn Mezen, Boomklevers en Bonte Vliegenwangers.

Rob Buitier

denstal nestelen Boerenzwaluwen. Het is echter de vraag of dit kan compenseren voor de afname elders door o.a. modernisering van de landbouw en strenge hygiënemaatregelen.

Landelijke Dag

Naast de telprojecten zijn er tal van andere spannende ontwikkelingen op boerenzwaluwgebied dit jaar. Zo is alle tot nu toe verzamelde informatie over reproductie en overleving samengebracht in een voorlopig populatiemodel. De eerste resultaten hiervan lijken te wijzen op een te lage overleving in de eerste winter. Maar mogelijk speelt ook een daling mee van het aantal paren dat een succesvol tweede legsel heeft. Nieuwsgierig geworden? Kom dan naar de Landelijke Dag op 26 november, waar de eerste resultaten van het Jaar van de Boerenzwaluw worden gepresenteerd.

Loes van den Bremer

Theo Verstrael: terug naar waar het begon

Van de vogels via enige omzwervingen naar...de vogels. Zo zou de loopbaan van Theo Verstrael in het kort kunnen worden samengevat. Per 1 september volgt hij Frank Saris op als directeur van SOVON. Geen onbekende naam voor wie al enige tijd in de vogelwereld meedraait, maar toch: wat heeft hij gedaan en waar staat hij als kersverse directeur? Tijd voor een (hernieuwde) kennismaking.

Theo Verstrael: "Het begon allemaal met de vogels, meer in het bijzonder met weide- en duinvogels. Daar raakte ik in ondergedompeld als student Milieubiologie te Leiden. Nog voordat ik was afgestudeerd, werd ik begin jaren tachtig ingeschakeld bij het opstellen van een overzicht van de ook toen al enorme berg publicaties over weidevogels. Daar hadden we er toen nog heel wat van, vergeleken met nu, maar het was al lang duidelijk dat het niet goed ging. In die tijd speelde de discussie over scheiding van natuur en landbouw versus verweving van beide heel sterk. Het bijeenbrengen van alle, vaak in moeilijk bereikbare rapporten verstopte, informatie zorgde voor een pijler onder het te voeren beleid en beheer om de achteruitgang zo mogelijk te stoppen.

Tegelijkertijd raakte ik betrokken bij het onderzoek naar verspreiding en aantallen duinvogels in het duingebied Berkheide. Die konden zich koesteren in een toenemende belangstelling bij vogelaars, waarbij gepioneerd werd met systematische broedvogeltellingen. Ik werd actief bij de Werkgroep Berkheide die dit door landschappelijke ingrepen van defensie en waterwinning sterk aangetaste duingebied onder zijn hoede nam. Samen met Gerrit van Ommering publiceerde ik in 1987 het boekje 'Vogels van Berkheide', dat tien jaar vogelpopulatieonderzoek samenvatte maar waarin bij sommige soorten ook oude telgegevens tot in de jaren vijftig zijn opgenomen. Het doet me buitengewoon veel genoegen dat onlangs een boek verscheen van een van de oprichters van de Werkgroep Berkheide, Joost van Reisen, 'Vogels in een veranderend duin', waarin de resultaten van het vogelonderzoek tot en met 2010 worden geanalyseerd. Een schat aan informatie, bijeengebracht door volhardende enthousiastelingen en op aantrekkelijke wijze gepresenteerd. Het is het type onderzoek van de lange adem dat niet genoeg geprezen kan worden en dat door SOVON tot in lengte van dagen gestimuleerd dient te worden.

SOVON is een organisatie die ik goed ken! Want vanaf 1988 was ik gedurende een tiental jaren in dienst bij het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), als medewerker van

de afdeling Milieustatistiek. We waren als afdeling er erg trots op dat vogelgegevens officieel in het databestand van het CBS werden opgenomen: statistieken over hoe het met de natuur ging! Het voelde alsof natuurwaarden eindelijk serieus genomen werden. SOVON was in die tijd een van onze eerste partners, iets dat teruggaat tot het Atlasproject voor Winter- en Trekvogels (1978-83) waarin voor het eerst werd samengewerkt. Continuering van de samenwerking was logisch omdat SOVON als een van de eerste landelijke natuurorganisaties al een monitoringsysteem startte dat harde getallen opleverde. Ik denk met veel plezier terug aan het werk bij het CBS, met name aan de vele discussies over de opzet van het meetnet, dat in eerste instantie beperkt bleef tot het Punt-Transect-Tellingenproject (PTT) en Broedvogel Monitoring Project (BMP), maar allengs begon uit te dijen. We kregen daarbij vanuit het CBS veel ruimte om mee te denken over opzet en strategie van het meetnet, wat de betrouwbaarheid van de cijfers alleen maar ten goede zou komen, en kregen ook kansen om daarover te publiceren. Ik draaide ook mee in de Wetenschappelijke Begeleidingscommissie van SOVON. Ook internationaal bleezen we een partijtje mee. Na het geslaagde congres in Noordwijk in 1992 van de Europese koepelorganisatie op het gebied van vogelmonitoring en atlaswerk (destijds IBBC/EOAC, tegenwoordig EOC), heb ik samen met Ward Hagemeijer van SOVON de uitgave van de Proceedings verzorgd. Een turf van een pagina of 800, je kunt je voorstellen dat daar wat tijd in ging zitten. Helaas waren de natuurstatistieken in de ogen van sommige directieleden minder belangrijk dan wij zelf vonden. Want toen in een golf van bezuinigingswoede flink gesneden ging worden in het ambtenarenapparaat - ook toen al - leek onze afdeling een van de zwaarst getroffen te worden. Terwijl daar toch niet het grote geld te halen was! Ik ervoer het als een grove miskenning van het goede werk dat er werd verricht. Het was dermate frustrerend dat ik ging omzien naar ander werk. Dat vond ik bij de adviesdienst voor de 'droge' Rijkswaterstaat, de Dienst Weg- en Waterbouwkunde, waar ik vijf jaren werkte aan ecologisch bermbeheer en ontsnippe-

Foto's: afkomstig van Theo Verstrael

"Het begon allemaal met de vogels, meer in het bijzonder met weide- en duinvogels".

Foto: Harvey van Diek

ring. De sfeer was er heel anders dan bij het wat introverte CBS, men werkte er gedreven en met trots aan een gemeenschappelijk doel. Want met zijn enorme wegensysteem vormen wegbermen binnen Nederland een niet weg te denken factor waarbij het voor de natuur van groot belang is hoe ze worden beheerd. We realiseerden ons dat we door o.a. een doordacht maai beleid – twee keer per jaar maaien, maaisel afvoeren – de ontsnippering van het zo verknipte Nederlandse buitengebied wat konden bevorderen. Ook de eerste successen van ontsnipperende maatregelen dienden zich toen aan, wat er toe heeft bijgedragen dat er nu een ambitieus programma wordt uitgevoerd van wildviaducten. Niet met natuurgeld maar met geld van Rijkswaterstaat! Met gelijkgestemden enthousiast ertegenaan gaan, dat is een sfeertje waarbij ik gedij.

Maar ook dat was van beperkte duur. Want hoewel de ecologen bij Rijkswaterstaat enorme vorderingen boekten met natuurvriendelijk bermbeheer en ontsnippering, leek ook hier het bezuinigingsmes erin te gaan. Helaas lijkt dat nu werkelijkheid te worden. Op die manier worden goede initiatieven doodgeslagen en ik had het even helemaal gehad met werken in overheidsdienst. Toen diende zich in 2002 de Vlinderstichting aan, die een directeur zocht. Ik beschouwde me toen, en ook nu, als een vogelman, dus een keus in die richting lag misschien niet voor de hand. Maar in mijn CBS-tijd was ik betrokken geweest bij het opzetten van het landelijk meetnet Dagvlinders in Nederland. Bovendien zag ik hierin de uitdaging om zelf echt met natuurbescherming aan de slag te gaan. Toen ik, enigszins tot mijn eigen verbazing, directeur was geworden, brak een enerverende tijd aan. Met de onmisbare hulp van de medewerkers gingen we inzetten op soortenbeleid, iets waarmee we vlinders en libellen duidelijker op de kaart wisten te zetten en ook daadwerkelijk iets voor hun bescherming konden realiseren. Tegelijkertijd ging veel aandacht uit naar moderne communicatiemogelijkheden en werden onder meer VlinderNet en Libellennet opgezet, nog steeds een prachtige bron van digitale informatie. In de afgelopen jaren zijn ook de macronachtvlinders steeds meer onder de aandacht gekomen, een soortenrijke en fascinerende groep die belangrijk vogelvoer zijn! Ook internationaal sloegen we onze vleugels uit en haalden we de banden met verwante organisaties elders aan, tot wederzijds voordeel. In 2004 nam De Vlinderstichting het initiatief voor de oprichting van Butterfly Conservation Europe, mede

geïnspireerd door de succesvolle samenwerking bij de vogels. En mede dankzij de ontwikkeling van de Nationale Databank Flora & Fauna en de GegevensAutoriteit Natuur is ook de ict-afdeling van De Vlinderstichting flink gegroeid. Al met al is de organisatie uitgebouwd en doet de stichting veel zeer uiteenlopende opdrachten. Met de hele prettige werksfeer en de stimulerende contacten met de achterban in het achterhoofd had ik er eigenlijk nooit weg gehoeven...

Maar de verleiding werd wel heel groot toen de vacature voor een nieuwe directeur bij SOVON ontstond. Vogels, mijn oude liefde! Daar had ik toch net wat meer affiniteit mee dan met vlinders. En SOVON was ik, van een afstandje, al die jaren wel blijven volgen, niet in de laatste plaats omdat Frank en ik in enkele belangrijke dossiers intensief en zeer prettig hebben samengewerkt. Ik had dus wel een idee over wat er allemaal speelde en heb daar ook wel een mening over. Zo vind ik het beschamend dat de Rijksoverheid zich steeds meer gaat terugtrekken uit het natuurgebeuren, onder het mom van decentralisatie, privatisering en bezuiniging; ik ben zeker van plan de overheid te herinneren aan haar eigen verantwoordelijkheden! Tegelijkertijd zie ik in segmenten van het bedrijfsleven een tendens naar maatschappelijk verantwoord en duurzaam ondernemen; daar liggen kansen om op een rijdende trein te springen. Diverse coe's van echt grote bedrijven snappen inmiddels wel wat er aan de hand is en wat er moet gebeuren. Dat natuur 'uit' is en het maar afgelopen moet zijn met 'linkse hobby's' als natuurbehoud is een misvatting waartegen keer op keer stelling genomen zal moeten worden. Ik denk ook dat het draagvlak voor natuurzaken helemaal niet klein is.

Net als mijn voorganger Frank Saris geloof ik er heilig in dat het met de vergrijzing meevalt, en dat ook jongere generaties aangesproken kunnen worden door dingen die met de natuur te maken hebben. Maar dan moet je ze wel aanspreken op hun eigen manier, met hun eigen middelen. Het succes van Waarneming.nl, een organisatie waarmee de samenwerking steeds intensiever zal worden, bewijst dat. De verdere uitbouw van de mogelijkheden die internet voor SOVON biedt vormt een van de vele uitdagingen waarvoor ik sta. En ik zie nu al uit naar de al dan niet hernieuwde kennismaking met de achterban, waarvan ik voor mijn gevoel zelf nog deel uitmaak. Na een kwart eeuw BMP'en in Berkheide en later Meyendel heb ik mijn plotjes weliswaar wegens drukke werkzaamheden moeten opgeven, maar wie weet. En als de winter invalt sta ik nog steeds te popelen om mijn PTT-routes te tellen, net als al die andere vogelaars."

Fred Hustings

"En als de winter invalt sta ik nog steeds te popelen om mijn PTT-routes te tellen, net als al die andere vogelaars."

Internationaal symposium over afname Huismus

Voor de derde maal werd er een internationaal symposium georganiseerd over de achteruitgang van de Huismus. Het gebeuren vond plaats in het kantoor van de RSPB in Newcastle (UK) op 10 en 11 maart 2011.

De bijeenkomst werd afgetrapt door de éminence grise van het onderzoek naar de Huismus J. Denis Summers-Smith. Hij onderzoekt deze soort vanaf 1947, toen de Huismus nog als een plaagsoort werd beschouwd. Zijn overzicht loog er niet om. In NW-Europa is de afgelopen decennia een afname van doorgaans 90% vastgesteld, met uitzondering van Berlijn en enkele Franse regio's. In Zuid- en Oost-Europa bedraagt de achteruitgang 30-50%, in Azië heeft afname pas de laatste 10-20 jaar ingezet, maar wel meteen heel fors.

Verscheidende Britse sprekers gingen in op de invloed van habitat en voedsel. Dave Dawson had in Londen telresultaten gekoppeld aan habitatvariabelen en vond een verband met de oppervlakte bijgebouwen (vooral garages), moestuinen, gazons (in parken en sportvelden), struiken, heggen en hagen. Lijn- en punttellingen zijn volgens hem het best bruikbaar bij onderzoek naar habitatfactoren.

Will J. Peach deed verslag van een experiment met bijvoeding. Het verstrekken van meelwormen resulteerde in een toename van het aantal jongen in kleine en middelgrote kolonies, maar niet in grote kolonies. Bijvoeding met zonnebloempitten resulteerde in een aanzienlijke toename van volwassen vogels in kleine en waarschijnlijk ook middelgrote kolonies. Het extra voedsel had het meeste effect in habitats die sterke luchtverontreiniging (NO₂) kennen. Jacqueline Weir verhaalde over de aanleg van 25 percelen met een mengsel van lang gras, veldbloemen en voor vogels aantrekkelijke (deels) gekweekte bloemenzaadplanten. De laatste veldjes scoorden het beste en werden vooral bezocht in de nazomer en in mindere mate winter. Het lange gras werd vooral in voorjaar en winter gebruikt. Insectenrijk bleken vooral lang gras en veldbloemen.

Ook waren er enkele Nederlandse afgevaardigden, waaronder Jan Schoppers die over MUS vertelde (zie SOVON-Nieuws 1) en Jip Louwe Kooijmans, die de maatregelen besprak die Vogelbescherming Nederland bepleit. René Oosterhuis heeft vanaf 2007 zijn eigen RAS (Retrapping Adults for Survival) project in Leek (dorp), Lettelbert (landelijk gebied) en sinds kort Groningen (stadsrand). In 3,5 jaar werden bijna 770 Huismussen gekleurdingd en meer dan 40.000 aflezingen gedaan! De voorlopige resultaten suggereren dat de overleving

De deelnemers aan de meeting. Voorste rij van links naar rechts: Helen Baker, Liset Karmans, J. Denis Summers Smith, Jacqueline Weir, Jenny de Laet, Kate Vincent, Dave Dawson. Achterste rij: Will J. Peach, René Oosterhuis, Jan Schoppers, Jip Louwe Kooijmans en Daria Dadam (fotograaf en inzet).

van adulte vogels vergelijkbaar is met de resultaten van Cees Heij in Rotterdam eind jaren zeventig. Opvallend zijn de lokale verschillen. Zo verdwijnt om onbekende redenen in Leek een groter deel van de mussen direct na het ringen dan in Lettelbert.

Liset Karman gaf aan dat Huismussen lokaal goed geholpen kunnen worden. Ze woont vanaf 1997 in een boerderijtje in Andijk en heeft de mussenstand een enorme boost gegeven door het jaarrond aanbieden van zaad (afgeschermd tegen duiven) en herinrichting van de tuin door de aanplant van dichte struiken (dekking), zandige plekken en water. Nesten zitten niet alleen onder de dakpannen, maar ook in klimop en bamboe.

Waarschijnlijk zal de volgende bijeenkomst op het Europese vasteland plaatsvinden. Hoewel we steeds meer weten over wat de soort nodig heeft, is de ultieme oorzaak van de grootschalige achteruitgang nog niet bekend. De prijs van £5.000, uitgelooft door The Independent voor het aanwijzen van DE oorzaak, is nog steeds niet uitgekeerd.

Jan Schoppers

Limosa 84-1

Artikelen en korte bijdragen:

- **Blauwe Kiekendieven op slaapplekken**
(H. Castelijns & P. Wouters)
- **Zeldzame vogels in Nederland in 2009** (D. Groenendijk et al.)
- **Kleptoparasitisme bij Spreeuwen** (C. Both)
- **Plaatstrouw van Kokmeeuwen in de ruitijd** (K. van Dijk)
- **Duindoornbessen helpen Roodborsten de winter door** (F. Cottaar)
- **Populatierevoluties en broedsucces van Bonte Vliegenvangers** (C. van Turnhout et al.)

En daarnaast nieuws van de NOU, overzicht van spannende artikelen bij Andermans veren en recensies van recent verschenen boeken.

Redactieadres: Romke Kleefstra, SOVON, Posthoornsteeg 1C, 8911 AS Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl

Leden van de Nederlandse Ornithologische Unie (NOU) ontvangen Limosa en Ardea automatisch, neem contact op met Erwin de Visser, nou ledenadmin@gmail.com (www.nou.nl). Leden van SOVON kunnen een combi-abonnement afsluiten voor Limosa, neem contact op met info@sovon.nl.

Waddenbroedvogels verder in het nauw?

Zomerstormen, overspoelde kwelders, predatie, afnemende aantallen Scholeksters: de laatste jaren herhalen de berichten zich over de slechte broedprestaties van een aantal kenmerkende broedvogelsoorten in de Waddenzee. Ook afgelopen voorjaar was het opnieuw raak. Is er inderdaad sprake van een structureel laag broedsucces, of gaat het om incidenten?

Meetnet reproductie

Sinds 2004 wordt in de Waddenzee van een selectie van soorten, naast het aantal broedparen, ook het broedsucces gevolgd. In 2010 is dit meetnet mede opgegaan in het trilaterale samenwerkingsverband TMAP, waarin ook Duitse en Deense collega's participeren en waarin tien kenmerkende soorten waddenbroedvogels worden gevolgd. De Nederlandse bijdrage wordt geleverd door vrijwilligers en professionele karteerders indirect van SOVON, boswachters en vogelwachters van de terreinbeheerders en soortspecialisten als Kees Camphuysen (grote meeuwen, Texel) en Otto Overdijk (Werkgroep Lepelaar). Uit de resultaten van de eerste jaren van het meetnet blijkt dat de meeste van de (toen nog zes) onderzochte soorten in de afgelopen jaren te weinig jongen grootbrachten om de populatie op langere termijn in stand te houden. Dat komt onder andere ook tot uiting in neergaande trends in broedvogelaantallen bij Eider, Scholekster, Kluut, Kokmeeuw, Zilvermeeuw, Visdief en Noordse Stern. De Kleine Mantelmeeuw zit volgens de broedvogelinventarisaties nog in de lift, maar gegevens van Texel laten zien dat ook deze soort in de afgelopen jaren slechte broedseizoenen doormaakte, zodat ook hier op termijn een mogelijke afname in het verschiet ligt. Duidelijk beter vergaat het Grote Stern en vooral Lepelaar. De laatste soort neemt nog steeds sterk toe en breidt zich nu ook snel uit in de Duitse Waddenzee.

Eerste resultaten 2011

Een eerste inschatting op grond van voorlopige, en dus nog onvolledige, gegevens laat zien dat 2011 in ieder geval bij Eider, Scholekster, Kluut, Kokmeeuw, Zilvermeeuw, Grote Stern en Noordse Stern de boeken ingaat als een matig tot slecht broedseizoen. Scholeksters produceerden zowel op de kwelders langs de vastelandskust (Balgzand, Noord-Friesland buitendijks, Noordkust Groningen) als op verschillende eilanden (o.a. Griend, Rottumeroog en -plaat) vrijwel geen jongen. Ook de Kokmeeuw deed het in de meeste gebieden slecht, zowel in buitendijkse (o.a. Griend, Ameland, Groninger kust) als in binnendijkse kolonies (Texel). Vooral de overlevingskansen van kuikens waren laag, wat suggereert dat de voedselsituatie verre

van optimaal was. Zo werden in de grootste kolonie op Griend niet alleen fors minder broedparen geteld dan in voorgaande jaren, maar kwam er zelfs vrijwel geen jong groot. Daardoor raakten ook de Grote Sterns hier hun 'beschermheren' kwijt en leden ze veel verlies door predatie van legsels en kleine kuikens door (grote) meeuwen. Ondanks een groot aantal broedparen en een goede voedselsituatie (veel haring) behoorde 2011 daarmee tot de slechtste broedseizoenen in de reeks met broedsucces-gegevens die sinds 1985 voor Griend beschikbaar is.

Een influx van Grote Sterns op de kwelder van Hollum op Ameland begin juni (toename tot ruim 4000 paar) suggereert dat een deel van de vogels van Griend elders een tweede kans wilde wagen, maar door de stormvloed van 18-19 juni verdween deze poging deels in de golven (zie verderop). Bovendien moesten ook hier de sterns het na half juni grotendeels zonder de beschermende paraplu van de naburige kokmeewenkolonie doen. Van de Zilvermeeuw werden in slechts enkele kolonies gegevens verzameld, waarbij die op Texel

en Schiermonnikoog slechte broedresultaten kenden; alleen op Vlieland en Rottumerplaat deden deze meeuwen het iets beter. Op Texel kwam een groot deel van de zilvermeeuw-legsels niet uit en was de sterfte onder wel uitgekomen kuikens hoog. Het uiteindelijke broedsucces behoorde er tot de laagste van de afgelopen zes onderzoeksjaren. Noordse Sterns hadden vooral te lijden van de twee hoge vloed, en lokaal ook van predatie.

Positiever, maar wisselend, waren de broedresultaten van Visdieven, die op enkele plaatsen goed waren (o.a. Griend, haven Delfzijl), maar ook op tal van plaatsen hun legsels in het zeewater zagen verdwijnen (zie verderop). Ook de Kleine Mantelmeeuw kende wisselende resultaten. In de Texelse duinen behoorde het broedsucces tot de beste in de reeks vanaf 2006. Op Vlieland, daarentegen, deden de vogels het een stuk minder, op Rottumerplaat was het uitvliessucces redelijk. De Lepelaar beleefde eveneens een grillig seizoen, met plaatselijk verliezen door hoog water en elders (vooral hoger gelegen kolonies) juist goede broedresultaten.

Stormvloeden in mei en juni

In het afgelopen broedseizoen zorgden harde wind, springtij en opstuwend water tweemaal voor sterk verhoogde waterstanden. De eerste hoge vloed op 24 mei had vooral plaatselijke verliezen tot gevolg. Zo spoelden legsels

Tabel 1. Overzicht van mislukken van broedsels van enkele soorten kustbroedvogels in de Waddenzee in 2007 en 2008 (naar SOVON-monitoringrapport 2010.04/IMARES-rapport C169.10/WOT-werkdocument 227). Overstromingen en predatie, al dan niet door soortgenoten, zijn voor veel soorten een belangrijke oorzaak van mislukte broedseizoenen.

soortnaam	overstromingen	predatie	voedsel	anders
Eider		X	x	
Scholekster	X	X	x	
Kluut	X	X	x (mogelijk)	verruiging, slecht weer tijdens kuikenfase
Kokmeeuw	X	X		slecht weer tijdens kuikenfase
Kleine Mantelmeeuw		x (ook kannibalisme)	x	
Zilvermeeuw		x (ook kannibalisme)	x	
Visdief	X	X	x	verruiging
Noordse Stern	X			

Een stormvloed op 18-19 juni leidde tot grote verliezen onder de op kwelders en strandvlaktes broedende vogels in de Waddenzee, zoals hier in beeld gebracht voor de kwelder bij Hollum op Ameland. De eerste foto toont de grote gemengde kolonie Kokmeeuw/Grote Stern. De beide laatste foto's laten het effect van de hoge vloed zien. Foto: Johan Krol.

en/of kuikens van Lepelaars en Kokmeeuwen op Ameland weg, evenals van Kluten langs de Fries-Groningse kust, Dwergsterns op Texel en Vlieland en Visdieven/Noordse Sterns en Scholeksters op diverse plaatsen. Door het vroege tijdstip begonnen veel vogels snel met een nieuwe broedpoging, die echter grotendeels teniet werd gedaan door een nog hogere vloed op 18-19 juni. Deze had grotere gevolgen, omdat de waterstand hoger was en de vloed ook de hogere delen van de kwelders en strandvlaktes bereikte (zie foto's). Ook nu mislukten op veel plaatsen broedsels van vooral Scholekster, Kluut, Kokmeeuw, Grote Stern, Visdief, Noordse Stern en Dwerstern. Vooral de sterns zullen eind juni nog deels nieuwe broedpogingen hebben ondernomen, maar door de slechte weersomstandigheden (lage temperaturen en veel regen) in juli zullen de overlevingskansen van late kuikens waarschijnlijk klein zijn geweest. Dat geldt ook voor late legsels van soorten die gevrijwaard bleven van de juni-vloed.

Op zich zijn hoge vloed in het broedseizoen niet desastreus en is het een bijkomend risico van het broeden in dynamische kustmilieus. Veel kustbroedvogels zijn langlevende soorten en hoeven niet elk jaar succesvol te broeden. Problematisch wordt het als incidenten zoals stormvloed structureel gaan toenemen. Uit analyses van Martijn van de Pol e.a. blijkt dat de kans op stormvloed als gevolg van klimaatverandering en zeespiegelstijging sinds 1970 is toegenomen, en ook in de toekomst verder zal toenemen. En dat juist in de periode half mei tot eind juli, als kustbroedvogels legsels en kuikens hebben. Ook in 2010 zorgde een stormvloed op 19 juni voor grote verliezen (zie SOVON-Nieuws 23[3]: 7).

En blik in de toekomst

Verliezen door stormvloed hebben, indien ze optreden, vaak grote gevolgen, maar ze vormen slechts een onderdeel van een veel breder spectrum aan oorzaken van slechte broedseizoenen (tabel 1). Het is juist de combinatie van verschillende factoren (vaak per soort verschillend, en afzonderlijk niet goed te kwantificeren) die de broedpopulaties van veel broedvogels in de Waddenzee onder druk zet en waarschijnlijk ook in de komende jaren voor negatieve trends zal zorgen. Bijzondere omstandigheden in 2011 waren de wekelange staking van garnalenvissers in april en mei (die een verminderd voedselaanbod tot gevolg had voor bijv. Kokmeeuwen, die vaak achter garnalenkotters foerageren) en de langdurige voorjaarsdroogte (die o.a. door

het verminderd spuien van IJsselmeerwater in de westelijke Waddenzee leidde tot helder, nutriëntenarm maar vermoedelijk ook visarmer water; daarnaast was alternatief voedsel als regenwormen moeilijk bereikbaar). Daar komt bij dat bij enkele soorten de kwaliteit van de broedplaatsen te wensen overlaet. Zo bestaat er een blijvend knelpunt voor broedende sterns in het Eemsmondgebied (Eemshaven, omgeving haven Delfzijl). Door inrichting en andere problemen staan de locaties van de broedkolonies jaarlijks onder druk. Oplossingen worden deels wel geboden (bijv. plaatsing van een broedponton in de haven van Delfzijl), maar bieden niet voor alle soorten een oplossing, waardoor het gebied, in dit geval voor de Noordse Stern, uiteindelijk zijn waarde verliest.

Kees Koffijberg & Peter de Boer (SOVON) & Cor Smit (IMARES Texel)

Het reproductiemeetnet in de Waddenzee is onderdeel van de 'Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu' (WOT IN Natuur & Milieu) en het Trilateral Monitoring and Assessment Program (TMAP) in de internationale Waddenzee. Het wordt gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie. Uitvoering en coördinatie liggen bij SOVON en IMARES, in samenwerking met terreinbeheerders en soort-onderzoekers. Het voorlopige overzicht van 2011 kwam mede tot stand dankzij informatie van Nelly van Brederode, Kees Camphuysen, Lieuwe Dijkse, Ricus Engelmoer, Jaap Feddema, Martin de Jong, Giny Kasemir, Richard Kiewiet, Johan Krol, Date Lutterop, Henk Mellema, Tim van Nus, Otto Overdijk, Hans Roersma, Dick Schermer, Rob Sier, Giel Witte & Carl Zuhorn.

Recente ontwikkelingen bij overwinterende ganzen en zwanen

Als deze SOVON-Nieuws in de bus valt, zal het niet lang meer duren voor de eerste Kleine Rietganzen en Kolganzen uit hun arctische broedgebieden verschijnen. De afgelopen drie winterseizoenen werd het voorkomen van overwinterende ganzen mede bepaald door tamelijk winterse omstandigheden. Inmiddels zijn de tellingen uit 2009/10 volledig uitgewerkt en beschikbaar voor de jaarlijkse rapportage die later deze winter zal verschijnen. In dit artikel een eerste blik op de belangrijkste ontwikkelingen.

Lange serie zachte winters gebroken

Ondanks berichten over verminderde kansen op een elfstedentocht, hadden de winters van 2008/09 – 2010/11 zowel in Nederland als elders in NW-Europa en Midden-Europa duidelijk meer winterse trekjes dan die in de voorgaande twaalf jaar. Bijzonder aan de Nederlandse winter van 2009/10 was bovendien het langdurige sneeuwdek, dat landelijk gemiddeld 41 dagen bleef liggen (normaal 13 dagen, KNMI). Dit had vooral grote gevolgen voor de landelijke verspreiding van de ganzen. Het voorbeeld van het seizoensverloop van Kolgans in figuur 1 laat zien dat Noord-Nederland in januari vrijwel werd verlaten en ook in februari door minder vogels werd bezocht dan in andere jaren. Bij de winterharde Toendrarietgans, daarentegen, waren de grote concentraties meer over het noorden en oosten van het land verdeeld. Duidelijk is ook de influx van Toendrarietgans in januari-februari zichtbaar, net als het ontbreken daarvan bij de Kolgans.

Koude winter vrijwel zonder influx

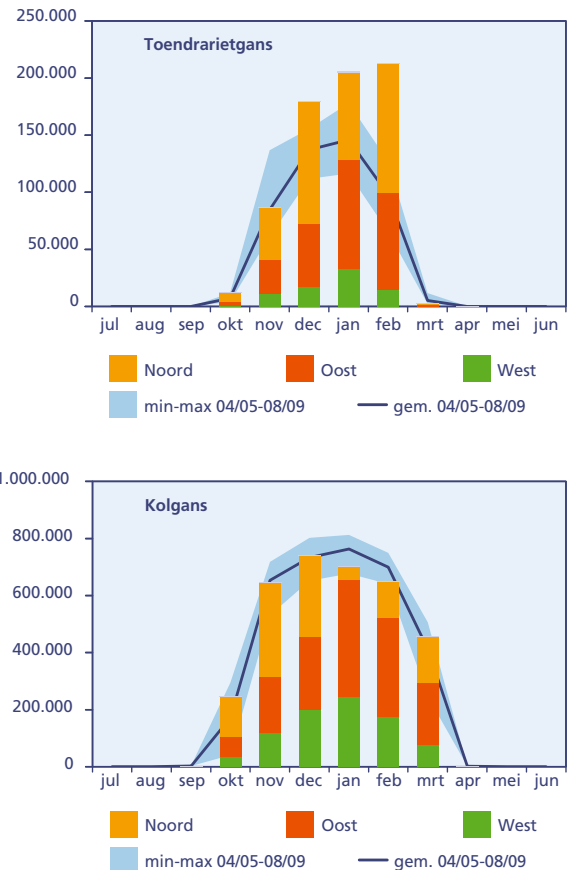
De recente winters van 2008/09 en 2009/10 (beeld 2010/11 nog incompleet) lijken weinig effect te hebben gehad op de aantallen ganzen en zwanen die in Nederland pleisterden. Dit geldt zowel voor de absolute aantallen als de seizoensgemiddelden, die voor de trendbepalingen worden gebruikt (en die het voorkomen over het hele seizoen het best weerspiegelen). Anders dan in voorgaande koudere winters was er in 2009/10 nauwelijks sprake van een echte influx van overwinteraars uit gebieden ten oosten van ons land; er was eerder sprake van een gedeeltelijke exodus in zuidwestelijke richting (zie onder). Een duidelijke uitzondering hierop waren Witbuikrotgans en vooral Toendrarietgans. Van de laatste soort werden er in februari 222.000 geteld: 40% van de op ruim 550.000 dieren geschatte flywaypopulatie, en het grootste aantal dat tot dusverre in ons land is waargenomen. Opvallend was het veel kleinere aantal Knobbelzwanen, met name in Noord- en Oost-Nederland (waartoe ook de grotendeels dichtgevroren Randmeren behoren). Het is nog niet duidelijk wat hier-

van de oorzaak is. Wegtrek lijkt niet waarschijnlijk (mede vanwege stabiele aantallen in Vlaanderen), al waren de aantallen tijdens de vorstperiode in Noord-Nederland erg laag. Voor de meeste andere soorten waren de trends vergelijkbaar met het beeld dat zich in de afgelopen jaren aftekende (figuur 2). Bij veel soorten nemen de seizoensgemiddelden nog toe, maar na 2000 minder sterk dan over de laatste drie decennia. Vooral bij de Nijlgans is het verschil in groeisnelheid erg groot, wat een verzadigingseffect suggereert, mogelijk aangevuld met effecten van afschot. Grauwe Ganzen zitten duidelijk nog in de lift, wat vooral een gevolg zal zijn van de verdere uitbreiding van de broedpopulatie, die ook in de winter voor een belangrijk deel in Nederland blijft. Rotgans en vooral Kleine Zwaan zijn de enige soorten die na 2000 duidelijk afnemen. Bij de Kleine Zwaan is deze ontwikkeling al rond 1995 ingezet, gevoed door met name verminderd broedsucces. In 2009/10 werden voor het eerst sinds jaren minder dan 10.000 Kleine Zwanen in Nederland geteld. Deze afname heeft er inmiddels toe geleid om in internationaal verband een soortbeschermingsplan op te stellen.

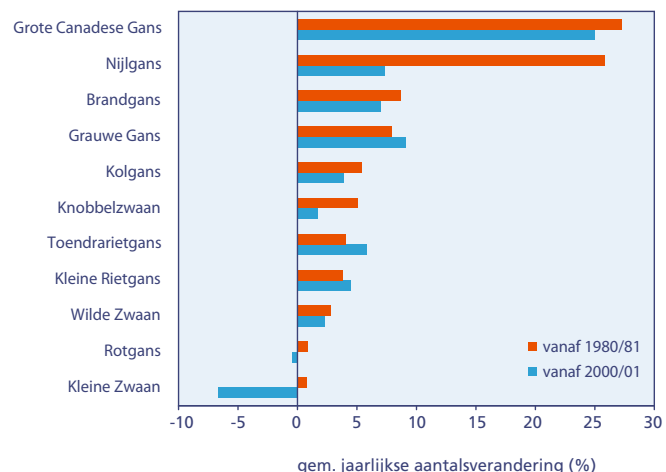
Exodus naar België

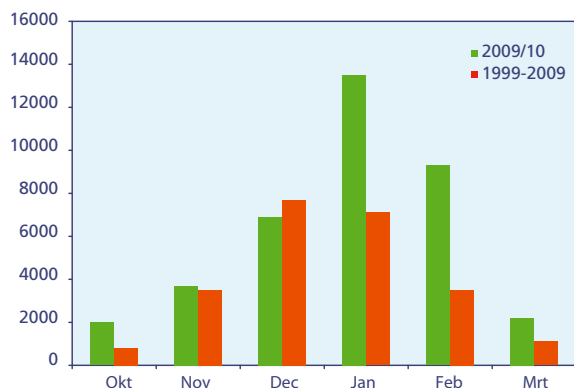
In de Vlaamse volksmond heten arctische ganzen 'vriezengansen'. Het afgelopen decen-

(Rechts) Figuur 2. Trends in seizoensgemiddelden van ganzen en zwanen in Nederland, uitgedrukt in de gemiddelde aantalsverandering sinds 1980/81 (lange termijn) en sinds 2000/2001 (korte termijn).

Figuur 1. Seizoensverloop van Toendrarietgans en Kolgans in 2009/10. De maandelijke aantallen op de pleisterplaatsen zijn onderverdeeld naar Noord-, Oost- en West-Nederland en afgezet tegen het gemiddelde en de range in de voorgaande vier seizoenen.

Figuur 3. Seizoensverloop van aantallen ganzen in Vlaanderen, België in 2009/10 (getelde aantallen), vergeleken met het gemiddelde in 1999-2009. Bron: Devos & Kuijken 2010, Vogelnieuws 14: 24-31.

num moesten onze zuiderburen, vanwege het ontbreken van echte 'vriezewinters', voor het zien van echt grote aantallen ganzen vooral naar Nederland reizen. In de piekperiode december-januari pleisterden er gemiddeld rond 75.000 ganzen (ter vergelijking: dergelijke aantallen worden in Friesland in sommige regio's alleen al door de Kolgans gehaald). Zo niet in 2009/10, toen het aantal ganzen half januari was opgelopen tot 135.000 en er in februari nog 93.000 verbleven (figuur 2). Deze influx was de grootste sinds 1978/79 en 1985/86. Vooral van Toendrarietgans, Kolgans en Brandgans werden niet eerder zulke grote aantallen geteld. De koude-inval in de afgelopen winter, 2010/11, was overigens zo mogelijk nog indrukwekkender. Na een massale exodus uit Nederland op 20 december liepen de aanwezige aantallen ganzen in Vlaanderen op tot 230.000 (K. Devos in Vogelnieuws

16: 24-27) en werden tot in Noord-Frankrijk grote concentraties gesignaleerd. Ook de aantallen Kleine Zwanen waren er voor eigen begrippen ongeëvenaard (ruim 900 vogels). Het zal interessant zijn om na te gaan of er in de komende winter 'herinneringseffecten' gaan optreden. Opvallend aan de winter van 2010/11 was overigens dat de grootste aantallen na de dooi-inval begin januari heel snel in Nederland terug waren.

Kees Koffijberg & Menno Hornman

Hieronder wordt aandacht besteed aan artikelen of rapporten die tot stand kwamen met medewerking van SOVON, of die grotendeels zijn gebaseerd op gegevens die onder de vlag van SOVON werden verzameld.

Recent geschreven

Ens B.J., Aarts B., Hallmann C., Oosterbeek K., Sierdsema H., Slaterus R., Troost G., van Turnhout C., Wiersma P. & van Winden E. 2011.

Scholeksters in de knel: onderzoek naar de oorzaken van de dramatische achteruitgang van de Scholekster in Nederland.

SOVON-onderzoeksrapport 2011/13. SOVON Vogelonderzoek, Nijmegen.

In 2008 en 2009 heeft SOVON Vogelonderzoek Nederland met hulp van vele vrijwilligers onderzoek uitgevoerd naar de Scholekster. Dit onderzoek, in opdracht van Vogelbescherming Nederland en met steun van het Prins Bernhard Cultuurfonds, was bedoeld om meer duidelijkheid te krijgen over de redenen van de achteruitgang van de Scholekster.

Er blijken verschillende problemen te spelen in zowel de broedgebieden als de overwinteringsgebieden. Zo is de kuikenproductie al jaren vrijwel overal onvoldoende (lager dan 0,35 vliegvlugge jongen per paar) om de populatie op peil te houden. Factoren die hierbij een rol spelen voor de vogels die aan de kust broeden zijn verlaagd voedselaanbod op het wad, toenemend risico op overfloeding en vervuiling van de vastelandskwelders. Driekwart van alle Scholeksters broedt in het binnenland en heeft daar last van intensivering van de landbouw en toename van predatie van nesten en kuikens. Alleen het kleine percentage Scholeksters dat in stedelijk gebied broedt lijkt niet in aantal achteruit te gaan.

In het overwinteringsgebied Waddenzee is sprake van een waarschijnlijk permanent draagkrachtverlies als gevolg van met name het verdwijnen van de droogvallende mosselbanken na de overbevising rond 1990; herstel vindt maar in zeer beperkte mate plaats. In het overwinteringsgebied Zeeuwse Delta is sprake van draagkrachtverlies als gevolg van de Deltawerken, verplaatsing van mosselpercelen naar dieper water en mechanische kokkelvisserij. Gestimuleerd door het jaar van de Scholekster hebben verschillende vrijwilligers een door SOVON begeleid populatiestudie aan individueel gemerkte Scholeksters opgezet. Aflezingen kunnen worden ingevoerd op www.wadertrack.nl. Met de gegevens die dit oplevert kan een beter inzicht worden verkregen in het relatieve belang van de verschillende oorzaken van de achteruitgang van de Scholekster in Nederland. Om daarmee te komen tot een goede prioritering van beschermingsmaatregelen.

Recent verschenen

Natuur in Nederland

Frank Berendse, hoogleraar natuurbeheer en plantenecologie en SOVON-bestuurslid, schreef dit indrukwekkende boek in de traditie van de klassieker *Wilde Planten*. Ook hij behandelt de natuur per landschapstype. Maar hij richt zich zowel op planten als op vogels, vlinders en paddenstoelen. In warme, begrijpelijke taal beschrijft hij tien Nederlandse landschappen, van de Drentse hoogvenen tot de duinen, van de Gelderse beekdalen tot de polders en van het rivierenland tot de Limburgse heuvels. Ook de steden passeren de revue. Berendse schetst een poëtisch beeld van de natuurpracht die ons land nog rijk is. Met de prachtige landschapsfoto's van Ruben Smit en aquarellen van Ed Hazebroek is het boek tevens een lust voor het oog. Naar buiten, is het devies! Het boek verschijnt 1 oktober, wordt uitgegeven door de KNNV Uitgeverij en telt 312 pagina's. ISBN 978 90 5011 376 2. Verkrijgbaar via de boekhandel en via www.knnvuitgeverij.nl. Prijs € 29,95. **Let op: van 1 oktober t/m 31 december 2011 speciale actieprij € 24,95.**

Voor vogels de wereld rond

Gerard Ouweneel behoort bij de groeiende stroom vogelaars die liefst (veel) meer dan eenmaal per jaar de grens overgaan om elders op deze planeet naar vogels te kijken. Via 30 verhalen doet hij verslag van zijn reizen die beginnen in Nederland, maar reiken tot aan de Bering Straat en de eilanden ten zuiden van Nieuw-Zeeland. Afgezien van de vogels ter plekke, is er aandacht voor het land, de collega-vogelaars met wie hij op sjouw gaat, vogelbeschermingkwesies en de status van waargenomen zeldzaamheden. Het boek telt 288 pagina's, is geïllustreerd met kleurenfoto's en kost € 17,50, inclusief porto € 19,80. Het is te verkrijgen door overmaking van het bedrag op 3543 05 301 ten name van de auteur in Maasdam. ISBN 978-90-8759-181-6.

Wie is dat toch met die telescoop?

De filosofie en psychologie van vogels kijken in 20 portretten

'Wie is dat toch met die telescoop' is een boek over vogels kijken. Maar daar zijn er toch al best veel van? Ja, maar dit is een ander soort boek! Dit is niet het zoveelste boek over het herkennen van vogels of over welke vogelsoorten er in Nederland te zien zijn. Dit boek gaat over mensen. Mensen die zich gericht en bewust bezighouden met vogels kijken: de echte vogelaars.

Rob van Hattem is met een aantal van deze fanatieke vogelaars op stap geweest en heeft zo een studie gedaan naar de filosofie en psychologie van het vogels kijken. 'Wie is dat toch met die telescoop' is echter niet alleen zijn verhaal van een jaar lang vogelen dwars door Nederland. In het boek laat hij vooral de vogelaars zelf aan het woord over hun passie. Het boek kost € 25,- (incl. BTW, excl. verzendkosten) en is te bestellen via: <http://www.performis.nl/shop/abonnement.php?titel=9>

Drentse Vogels 24

De Werkgroep Avifauna Drenthe heeft Drentse Vogels 24 (2010) uitgebracht. Het is een speciale uitgave over wintervogels in de jaren 2000-2004. In 2001 verscheen het boek Wintervogels van Drenthe, waarin de wintertellingen van de periode 1995-1999 werden beschreven. Deze Drentse Vogels is dus een aanvulling op het boek, maar tevens een afsluiting, omdat vanaf 2005 de Drentse wintertellingen fundamenteel anders opgezet zijn en dus niet vergelijkbaar. Misschien inspirerend voor andere regio's?

Een exemplaar is te bestellen door € 10,- over te maken op banknummer 3870292 t.n.v. Werkgroep Avifauna te De Kiel o.v.v. DV24. Vergeet uw naam en adresgegevens niet te vermelden! Binnenkort zal ook Drentse Vogels 25 uitkomen.

Berkheide

Vogels in een veranderend duin: *Broedvogelmonitoring in Berkheide van 1984 tot 2010* geeft een overzicht van een van de langstlopende broedvogelinventarisaties in Nederland. Het door Joost van Reisen geschreven boek sluit aan op een eerder verschenen boek over de periode 1976-85 en is opgebouwd uit twee delen.

Het eerste deel presenteert de resultaten van het veldwerk met de trends. In dit deel van het boek staan een beschrijving van het landschap, de onderzoeksmethode en de resultaten van laatste 25 jaren centraal. Zo wordt het aantalsverloop van de verschillende soorten besproken, met speciale aandacht voor nieuwe, sterk toegenomen, afgenomen of zelfs verdwenen soorten. Een apart hoofdstuk is gewijd aan de Rode Lijst-soorten. De resultaten worden overzichtelijk gepresenteerd in verspreidingskaarten.

In deel twee gaan verschillende auteurs in op actuele vragen, zoals wat de invloed is van veranderingen in de vegetatie, van klimaatverandering of van beheermaatregelen op de broedvogelbevolking. ISBN 978-90-75502-08-4 Prijs € 24,95.

Test the BEST*

Test zelf onze Victory FL modellen!

Uw gekwalificeerde ZEISS dealer voorziet u graag van een demo verrekijker, welke het best aansluit bij uw wensen – gratis en zonder verplichting!*

Special offer

**Victory FL verrekijkers
vanaf 1.435,- €**

*Deze actie is geldig van 15-05-2011 – 31-08-2011.
Voor meer informatie over de testperiode van de ZEISS Victory FL verrekijkers kunt u terecht bij uw deelnemende gekwalificeerde ZEISS dealer.

Kijk voor meer informatie en deelnemende dealers op:

Technolyt
Industrieweg 35
1521 NE Wormerveer
www.zeissverrekijkers.nl

www.zeiss.de/sportsoptics/testthebest

We make it visible.

BLUE ELEPHANT

Bestemmingen 2011

Gambia
Oeganda
Tanzania
India
Sri Lanka

Nieuw 2012:
Bhutan
Georgië
Lesbos

**Enjoy the beauty of nature
travel the world**

www.blue-elephant.nl

T 0599-965124
M 06-54261272
E twb@blue-elephant.nl

Individuele én groepsreizen

BirdingBreaks.nl

**KOM NAAR ONZE
BIRDINGBREAKS.NL DAG
12 NOVEMBER 2011
'POELBOERDERIJ' TE WORMERVEER**

ONS REISPROGRAMMA 2012 IS ONLINE! MET 43 GROEPSREIZEN, 6 FOTOREIZEN, 8 CRUISES & 6 WEEKENDEN IN NEDERLAND.

BESTEMMING CRUISES	DUUR	VERTREK	PRIJS
Falklands, Antarctica en Weddel Zee	14	20 nov '11	va. 5990,-
Atlantic Odyssey 2012	31	29 mrt '12	va. 5790,-
Antarctica, Drake Passage en het Antarctisch Schiereiland	11	17 feb '12	va. 5490,-
GROEPSREIZEN			
Zweden, vogeltrek bij Falsterbo	8	08 okt '11	1045,-
Spanje, Pyreneeën	7	07 nov '11	1345,-
Madagascar (reeds vol)	16	18 nov '11	3745,-
Sri Lanka	16	23 nov '11	2995,-
India, vogels en tijgers	16	25 nov '11	2745,-
Gambia	15	30 nov '11	1945,-
Kenia	16	03 dec '11	3695,-
Borneo	15	27 jan '12	4295,-
Costa Rica	16	01 feb '12	3395,-
India, Gujarat	16	10 feb '12	2995,-
Ethiopië	16	23 feb '12	2895,-
Ecuador	16	07 mrt '12	3795,-
Limburg	3	16 mrt '12	315,-
Spanje, Extremadura en Coto Doñana	10	23 mrt '12	1695,-
Eilat, paradijs voor trekvogels	8	27 mrt '12	1495,-
Marokko, Hoge Atlas, Sahara en kust	11	03 apr '12	1875,-
Zuid-Turkije	11	12 apr '12	1795,-
Voorjaar in Limburg	3	13 apr '12	315,-
Polen, spechten en uilen!	6	15 apr '12	1195,-
Spanje, Duponts Leeuwerik en meer!	6	18 apr '12	1245,-
Lesbos, vogeleiland 1	8	20 apr '12	1375,-
Georgië, specialiteiten van de Kaukasus	11	02 mei '12	2195,-
Bulgarije	9	03 mei '12	1495,-
Lesbos, vogeleiland 2	12	04 mei '12	1675,-
Canada, Point Pelee	11	04 mei '12	2595,-

FOTOREIZEN: KIJK OP DE SITE!

Meer informatie? Kijk op www.birdingbreaks.nl,
info@birdingbreaks.nl of bel Laurens Steijn 020 7792030.

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

kleinschalig verantwoord vertrouwd

Vogelreizen (groep)

Hongarije, Kraanvogelspektakel 15-10
Roemenië, Donaudelta april 2012
Polen, Biebrza en Bialowieza april/mei 2012
Hongarije, Bükk-Tisza-Hortobágy mei 2012
Nederland, diverse dagexcursies hele seizoen

Vogelreizen (individueel)

Polen, Biebrzamoerassen, Oerbos Bialowieza, Karpaten, Wetland Slonsk, Oderdelta

*Wij reizen per trein naar onze vogelreisbestemmingen.
Ook organiseren wij natuur-, fiets-, wandel- en/of kanoreizen voor individuele reizigers, families of kleine groepjes, kant en klaar of op maat. Neem gerust contact op.*

info@hkrc.nl   www.hkrc.nl   085-7853820

Verrekijkers & Telescopen

ES 80 v3 Telescoop

Met z'n verbeterde optische constructie die de interne reflectie verder vermindert en de kleurweergave en scherpte verbetert, levert de ES 80 GA ED het beste in zijn klasse op het gebied van beeldweergave en betrouwbaarheid. Daarnaast is er keuze uit een zeer compleet aanbod in oculairen en accessoires. 30 jaar garantie.

ES 80 GA SD 499, ES 80 GA ED 699
Oculairen: SDLv2 20-60x 329, HDF T 20-60x 239, HDF T 32xWW 185

Verano BGA Oasis

100% Made in Japan, de nieuwe Verano BGA levert onovertroffen prestaties in een lichtgewicht polycarbonaat en metaallegering body. Scherp v.a. 1,5m, zeer geschikt voor brildragers en voorzien van prisma's met Oasis-coating voor een uiterst neutrale kleurweergave. 30 jaar garantie.

8x32 419, 8x42 429, 10x42 439

Nieuwe Traveller BGA Mg

De nieuwe Traveller BGA Mg is de laatste toevoeging die vogelaars nieuwe techniek en kwaliteit biedt. Deze kijkers zijn ontworpen en gemaakt in Japan en door het gebruik van een lichtgewicht magnesium behuizing wegen ze slechts 380 gram, uniek voor dit type kijkers. Door de compacte afmetingen van 98x110mm past de Traveller probleemloos in jaszak of rugzak. Ondanks hun compactheid leveren de Travellers een hoge scherpte met een neutrale kleurstelling. Beschikbaar in 6x32, 8x32 en 10x32 vanaf 329,-

Verdere informatie vindt je op www.opticron.nl, email nl@opticron.co.uk of neem contact op met je lokale dealer.

Ringfoto Focus, Voorburg 070-3863519 / Ringfoto Focus, Den Haag 070-3638398 / Combi Sipkes, Groningen 050-3128684 / Natuurinformatiecentrum, Texel 0222-316249 / Focus Optiek, Middelburg 0118-625310, Ringfoto Osinga, Hoorn 0229-214707 / Foto MGM, Leeuwarden 058-2123650 / Natuurmonumenten, St. Jans klooster 0527-246644

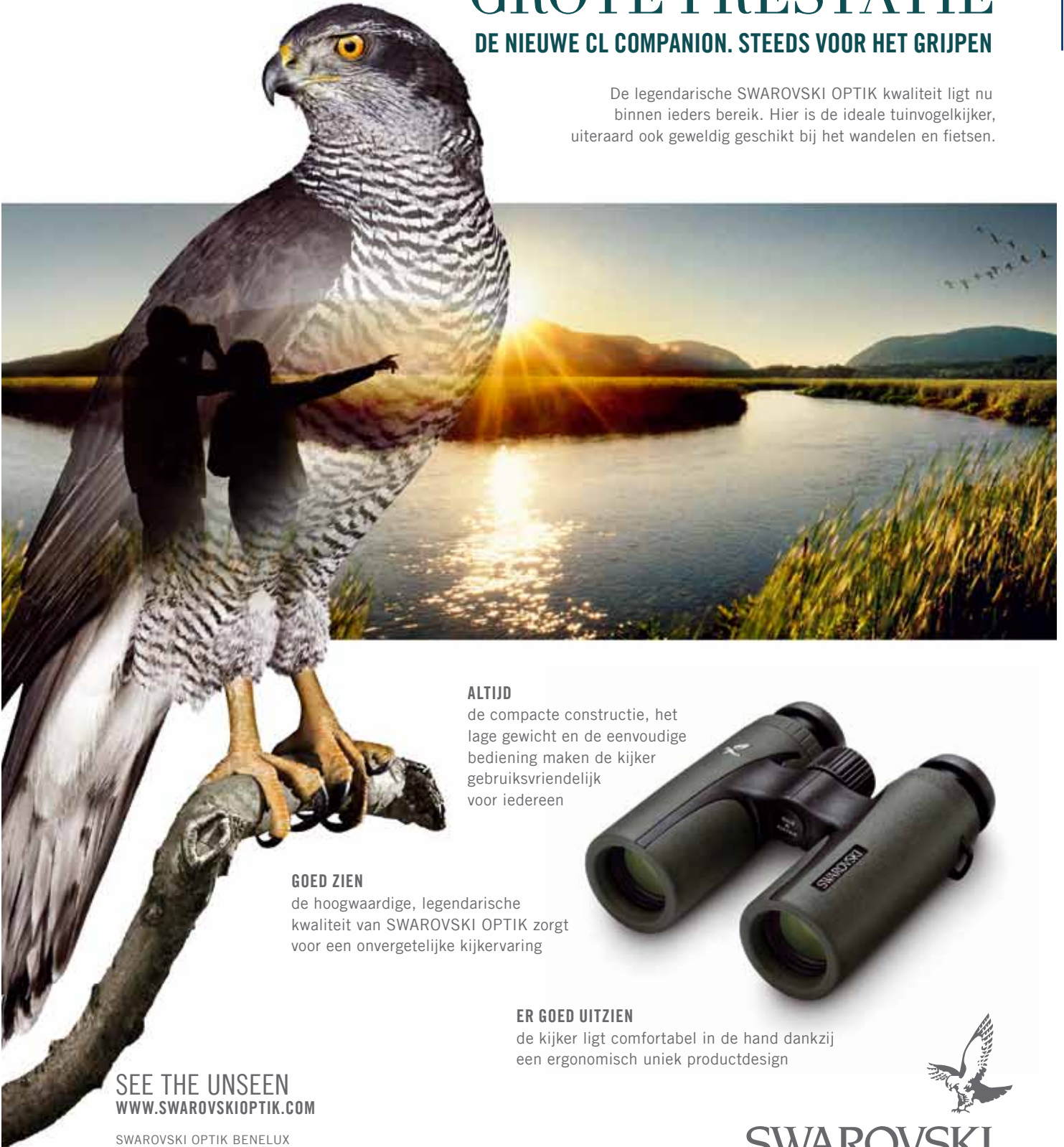
Opticron, Unit 21 Titan Court, Laporte Way, Luton, LU4 8EF, UK Tel: +44 1582 726522

KLEINE VERREKIJKER. GROTE PRESTATIE

DE NIEUWE CL COMPANION. STEEDS VOOR HET GRIJPEN

De legendarische SWAROVSKI OPTIK kwaliteit ligt nu binnen ieders bereik. Hier is de ideale tuinvogelkijker, uiteraard ook geweldig geschikt bij het wandelen en fietsen.

ALTIJD

de compacte constructie, het lage gewicht en de eenvoudige bediening maken de kijker gebruiksvriendelijk voor iedereen

GOED ZIEN

de hoogwaardige, legendarische kwaliteit van SWAROVSKI OPTIK zorgt voor een onvergetelijke kijkervaring

ER GOED UITZIEN

de kijker ligt comfortabel in de hand dankzij een ergonomisch uniek productdesign

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK BENELUX
Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93
(Nederlandse nummers)
info@swarovskioptik.be
facebook.com/swarovskioptik

SWAROVSKI
OPTIK

Mijlpaal Lieuwe Dijksen

We dachten dat het alleen om ons heen gebeurde maar nu is het ons ook overkomen. Een medewerker gaat met pensioen! Lieuwe Dijksen viel de eer te beurt om als eerste collega met het predikaat 'pensionado' aan de haal te gaan. Dit gebeurde na twintig jaar noeste arbeid, zij het aanvankelijk op basis van tijdelijk contract. Kenners van antiquarische werken zullen Lieuwe mogelijk nog associëren met 'Texel Vogeleiland', de befaamde streekavifauna van de gebroeders Dijksen uit 1977. Een periode waarin Lepelaar en Kleine Mantelmeeuw nog schaarse broedvogels waren en de Blauwe Kiekendief door Dijksen & Dijksen voorzichtig voorspeld werd als nieuwe broedvogel!

Het belang van het Waddengebied voor vogels stond al lang op de kaart toen Jaap de Vlas van (toen) het Ministerie van LNV SOVON in 1990 verzocht om de monitoring van kustbroedvogels in het Waddengebied te organiseren. Een pittige klus, die niet alleen kennis vereiste van kustbroedvogels in het complexe Waddensysteem maar ook van de mores van de 'eilanders', de terreinbeheerders op de eilanden en de 'vasteland-vogelaars' die zich soms behoorlijk eilander zijn gaan voelen. Die klus was Lieuwe op het lijf geschreven.

Lieuwe tijdens zijn afscheidspraatje.
Foto: Fred Hustings

Na de succesvolle opstart met aansprekende telresultaten bleek het reizigersbloed verder te kruipen dan tussen Texel en Dollard. Lieuwe vertrok samen met zijn vrouw Louise voor een aantal jaren naar Ethiopië. In die tijd heeft Ben Koks het stokje overgenomen om de Waddenmonitoring verder uit te bouwen. Na terugkeer heeft Lieuwe samen met Ben verder vorm gegeven aan het project. Later heeft Lieuwe de functie van meetnetcoördinator Kustbroedvogels Wadden weer bekleed tot zijn pensioen. Daar komt nu een einde aan, of toch niet helemaal. Via een 'nul-uren contract' blijft Lieuwe, en daarmee een schat aan ervaring en kennis, voor SOVON behouden. Over de toekomstige invulling van de kustvogelcoördinatie in het Waddengebied volgt later dit jaar nader bericht.

Rob Vogel

Landelijke Dag 2011

Op zaterdag 26 november a.s. vindt de Landelijke Dag weer plaats in de Refter van de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Hoewel een enkele opmerking werd gemaakt over het verlaten van de sfeervolle Vereniging, vond een meerderheid van bezoekers, standhouders en personeel de nieuwe locatie in 2010 erg prettig. Uit de evaluaties kwamen wat verbeterpunten naar voren, en daar wordt nu hard aan gewerkt. Zo hebben we dit jaar meer ruimte tot onze beschikking gekregen. Ook is het lezingenprogramma ruimer van opzet.

Voor het SOVON-programma gebruiken we drie zalen en sommige lezingen worden herhaald in een andere zaal. Zodat u uw eigen lezingenprogramma kunt samenstellen en niets hoeft te missen! Er komt bijvoorbeeld 's ochtends een lezing over Kroeskoppelikanen in de ene zaal, die 's middags in een andere zaal herhaald wordt.

Er is dit jaar een parallelprogramma van de NOU met als thema het zenderwerk bij vogels, maar er is ook een tweede parallelprogramma van de NCN. Zowel de NOU als de NCN hebben een eigen zaal tot hun beschikking.

Het programma is nog niet helemaal definitief, maar zoals u van ons gewend bent, zullen wij het programma op de SOVON-site zo actueel mogelijk presenteren. U kunt de ontwikkelingen ook op Twitter volgen via #ldsovon11 en op Facebook via <http://www.facebook.com/SOVONvogelonderzoek>

SOVON op Facebook en Twitter

SOVON heeft sinds kort haar eigen fanpage op Facebook. Op deze pagina verschijnen zeer regelmatig actuele vogelnieuwtjes, verhalen 'uit het veld', leuke telresultaten en opvallende zaken uit de vogelwereld. Iedereen kan hierop reageren. Ook kun je je eigen berichten en foto's plaatsen. We zijn erg benieuwd naar jouw verhaal en ideeën over vogelonderzoek. Word dus fan en laat van je horen op www.facebook.com/sovonvogelonderzoek

Twitter

Naast Facebook zijn we nu ook te vinden op Twitter. We plaatsen hier de laatste nieuwtjes en volgen actuele discussies. Uiteraard staan we klaar om eventuele vragen te beantwoorden. Elke dag bekijken we binnengekomen berichten en reageren we hierop. Wil je dus op de hoogte blijven van het laatste vogelnieuws en de dagelijkse activiteiten van SOVON, volg ons dan op **Twitter (@SOVON)**.

Meer informatie

Wil je meer weten over de activiteiten van SOVON op Sociale Media? Wil je weten wie de berichten plaatst en wie je vragen beantwoordt, kijk dan voor meer informatie op de website (klik op het blauwe bolletje met de i, onder de invoermodule) of scan de QR-code (boven) met je smartphone.

Meer informatie over SOVON op Social Media vindt je op de website.

Invoer tellingen

Waarnemercode:

Wachtwoord:

[Hulp en instructie](#)

[Helpdesk](#)